

HEGEL'İN *TİNİN GÖRÜNGÜBİLİMİ*'NDE “KENDİNE-YABANCILAŞMIŞ TİNİN DÜNYASI” OLARAK KÜLTÜR DÜNYASININ DİYALEKTİĞİ YA DA MARX'IN 1844 EL YAZMALARI'NDAKİ ELEŞTİRİLERİNE KARŞI BİR HEGEL SAVUNUSU DENEMESİ

The Dialectic of The World of Culture as “The World of Self-Alienated Spirit” in Hegel’s *Phenomenology of Spirit* or an Essay on The Defence of Hegel Against Marx’s Criticisms in The *1844 Manuscripts*

Eyüp Ali Kılıçaslan*

Eyup.ali.kilicaslan@ankara.edu.tr

Özet

Hegel’in Tinin Görüngübilimi’nin en hacimli bölümü kitaba da adını veren “Tin” bölümüdür. Kitaptaki en hacimli alt-bölüm ise “Tin” bölümündeki “Kendine Yabancılaşmış Tin. Kültür”dür. Tarihsel olarak düşünüldüğünde bu bölüm, antik dünyanın çöküşünü izleyen dönemle başlayıp Fransız Devrimine kadar olan zaman dilimini kapsar. Hegel “Kültür” başlığında bu dönemi ele alır. “Kültür dünyası” politikanın ve ekonominin ağırlık kazandığı reel bir dünya olduğu kadar inancın ve Aydınlanma’nın da ideal dünyasıdır. Hegel’in bu bölümün yazımında en çok yararlandığı Diderot’un Rameau’nun Yeğeni’nde hicvettiği saray kültürü, bu bölümün konusunu oluşturur. “Tin’in yabancılaşması” deyimini Diderot’un bu yapıtında geçer. Genel olarak “yabancılaşma,” “devlet iktidarı,” “zenginlik,” “inanç,” “Aydınlanma,” “devrim,” “terör,” vb. gibi kavramlarla işlenen bu bölüm Marx’ın 1844 Elyazmaları’nın da başlıca referans noktasıdır. Bu çalışma, Hegel’in Tinin Görüngübilimi’ndeki “kültür” bölümünün bir analizi üzerinden Marx’ın Hegel eleştirilerine karşı Hegel’i savunmayı amaçlar.

Anahtar Kelimeler: Kendinin-bilinci, Tin, Yabancılaşma, Dışlaşma, Kültür, İnanç, Aydınlanma, Emek.

Abstract

The largest section in Hegel’s Phenomenology of Spirit is that on “Spirit,” which denominates the book. However, the largest sub-section of the Phenomenology is that of “Self-alienated Spirit. Culture” in the section on “Spirit.” Historically considering, this section contains the period, beginning with the collapse of the ancient world up to the French Revolution. Under the title “culture,” Hegel examines this period. “The world of culture” is a real world in which politics and economy gain importance as much as it is the ideal world of faith and the Enlightenment. In writing this section, Hegel used mostly Diderot’s Nephew

of Rameau and the court culture satirized in Diderot's work forms the subject-matter of the world of self-alienated Spirit. The phrase 'the alienation of Spirit' comes from Diderot's Nephew of Rameau. This section of the Phenomenology worked up generally the concepts "alienation," "the state power," "wealth," "faith," "Enlightenment," "revolution," "terror," etc. is the main reference for Marx's 1844 Manuscripts. This study aims at the defence of Hegel against Marx's criticisms of Hegel via an analysis of the section "culture" in Hegel's Phenomenology of Spirit.

Key Words: *Self-consciousness, Spirit, Alienation, Externalization, Culture, Faith, Enlightenment, Labour.*

Hegel'in *Tinin Görüngübilimi*'nin altı ana bölümünden dördüncüsünün başlığı "Tin" dir. Bu bölüm kitabın en hacimli bölümüdür. Hegelci kavramlarla söylemek gerekirse, Tin, kendi-kesinliğini gerçekliğe yükseltmiş akıldır ve bu yüzden, "kendisinin kendi dünyası olarak ve dünyanın onun kendisi olarak bilincindedir"(Hegel, 1986, s.268, §438). Tin, ilkin, dolaysızca "Gerçek Tin" dir, "Etik" tir; sonra, "Kendine Yabancılaşmış Tin" dir, "Kültür" dür; ve son olarak, "Kendisinden-Emin Tin" dir ya da "Ahlak" tır. Bu anlamda, Hegel "Tin" kavramını 'etik,' 'kültür' ve 'ahlak' kavramlarına sınırlar ve "Din" den, dindeki Tin' den ayrı olarak değerlendirir. "Tin" bölümü, tarihsel yanı söz konusu olduğunda, üç büyük tarihsel döneme ya da çağa karşılık gelen üç bölüme ayrılır. Hegel'e göre Grek şehir-devletlerinin çözülüşü, ortadan kalkması ve Fransız Devrimi tarihin iki önemli dönüm-noktasını oluşturur.

"Kendine Yabancılaşmış Tin. Kültür" bölümü kendi içinde üç alt-bölüme ayrılır: "Kendine Yabancılaşmış Tinin Dünyası," "Aydınlanma" ve "Mutlak Özgürlük ve Terör." Dünya tarihsel süreçle bağlantısı içinde değerlendirmek gerekirse; "Aydınlanma" ve "Mutlak Özgürlük ve Terör" başlıklarının taşıdığı açıklıkla kıyaslandığında "Kendine Yabancılaşmış Tinin Dünyası"nın ya da "kültür dünyası"nın konusu ilk bakışta açık değilmiş gibi görünse de, Roma İmparatorluğu'nun çöküşüyle Aydınlanma'nın başlangıcı arasındaki tarih dönemini kapsadığı söylenebilir-feodalizm ve monarşi. Feodal dünyanın saray kültürüne referanslarla dolu olan bu bölümde Hegel en büyük

desteğini, bu kültürü hicveden Diderot'un *Rameau'nun Yeğeni*'nden alır. Üstelik, "Tin'in yabancılaşması" deyimini de Hegel'in bu metinden aldığı düşünülebilir (Diderot, 1805, s. 288).

"Kendine-Yabancılaşmış Tin" bölümüne geçmeden önce, Hegel'in Grek dünyasının çözülüşüne ilişkin açıklamasına göz atmak yararlı olacaktır. Hegel Grek dünyasının çözülüşünü bireycilikle ilişkilendirir. Hegel'e göre, Grek dünyası uyumlu ve güzel bir dünyayı temsil ediyordu, orada birey *polis*'inin gelenekleriyle, görenekleriyle ve yasalarıyla uyum içinde yaşıyordu. *Polis*'in dışında birey, bir hiçti ya da salt bir doğa nesnesiydi. Zamanla birey artık kendisini dolaysızca toplumla özdeşleştirmekten uzaklaştı ve bu gelişme Sofistlerin ve Sokrates'in düşüncelerinde açık bir şekilde görüldü. Hegel buna bir başka boyut daha ekler. Bireyciliğin tohumlarının Grek toplumundaki aile biçiminde daha şimdiden var olduğu gösterilir-potansiyel bir şekilde devletle karşıtlık içinde bulunan toplumsal bir güç olarak aile. Erkek kendini gerçekleştirmenin yollarını ve araçlarını daha geniş bir topluluk içinde bulurken, buna karşılık kadın kendini gerçekleştirmeyi aile içinde, ailenin sınırlı ilgilerinin ve çıkarlarının peşinde gitmekte bulur. Devletin bakış açısından kadın (kadınlık) "kendi iç düşmanı"dır(Hegel, 1986, s.291, §475). Kadında (kadınlıkta) temsil edilen bireycilik tını bastırılmalı, önlenmelidir ve bunu bastırmanın temel aracı ise savaştır, çünkü topluluk savaş durumunda olduğunda iç bölünmeler (topluluk içindeki içsel bölünmeler, karışıklıklar) geri plana itilir, toplum kaynaşır. Ancak, uzun vadede düşünüldüğünde, savaş bireycilik tınıni iki bakımdan besler. İlk olarak savaş durumu topluluğun, halkın bireyselliğini, başka topluluklar arasında bir topluluk olduğunu belirtir; ikinci olarak savaş durumu güçlü, dayanıklı bireyi, askeri alanda yiğitlik ve bedensel dayanıklılık gösteren güçlü genç adamı öne çıkarır. Bu şekilde topluluk kendi yıkımının tohumlarını ekmiş olur. Böylelikle, yeni, daha bireyci bir toplumsal yaşam biçiminin doğmasına yol açılmış olur- "bireyselliklerin yalın dayanıklılığı"nın "bir noktalar çokluğuna saçılmış"(Hegel, 1986, s.292, §476) olduğu yeni bir toplum biçimi.

Bu yeni toplum biçimiyle, "Hukuki Statü" bölümünde tartışılan, Roma İmparatorluğu'nda karşılaşılr. "§477. (Mutlak) bir bireyler çokluğunun atomlarına dağılmış olan evrensel, bu ölü Tin, bir eşitliktir ki orada *herkes aynı* olarak, *kişiler* olarak, değer taşımaktadır (Hegel, 1986, s. 292-293)."

Yurttaşlık hakkı, topluluğun politik yaşamına etkin katılım için yeni bir hak değildir, ancak belirli yasal hakların, 'kişilik' haklarının, özel bir yurttaş olma hakkının tanınmasıdır, "*kendinde ve kendi için varolan bir varlık olarak geçerli*"liğinin (Hegel, 1986, s. 293, §478) tanınmasıdır. Toplumsal yaşamın içeriği bundan böyle topluluğun her bir üyesinin kendi etkinliğinin bir ifadesi olarak deneyimlediği geleneksel yasalarda ve törelerde değil de; herkes gibi yalın, yalıtılmış bir Bir olan imparatora yaşamaktadır. İmparatorun gücü (ya da iktidarı) başka bireyler tarafından tam anlamıyla yabancı bir güç olarak deneyimlenir-her ne kadar bu güç (iktidar) salt diğer bireylerin ona boyun eğmeleriyle ve onu tanımlarıyla yaratılmış olsa da. İmparator iktidarını sürdürmek için adaletsiz, zalim, acımasız ve yıkıcı olmak zorundadır.

§482. Dünyanın efendisi ne olduğunun edimsel bilincini, edimselliğin evrensel gücünü, uyruklarının ona karşı duran 'kendi'lerine karşı uyguladığı yok edici zorda bulur. Çünkü onun gücü Tinin kişilerin kendi öz bilinçlerini tanımlarını sağlayacak *birliği* ve *uyumu* değildir; daha çok, onlar kişiler olarak kendileri için vardılar... Öyleyse, hem birbirlerine ve hem de bağlantıları ve süreklilikleri olarak ona karşı salt olumsuz bir ilişki içindedirler (Hegel, 1986, s. 295).

Bu durumda toplumsal dünya bireylerin onda kendi özdeşliklerinin doğrulamasını bulacakları bir şey olarak değil; daha çok, bireylere karşı duran, "yabancı bir içerik ve düşman bir varlık"(Hegel,1986,s.295,§482) olarak görülür-aynı zamanda onların bir yaratımı, yapıtı olsa da. Bu yabancılaşma durumudur ve Hegel bunu Fransız Devrimi'ne kadar olan süreçte izleyen yüzyıllar boyunca Avrupa toplumunu karakterize eden bir durum olarak görür.

Hegel'in "yabancılaşma"yı genel olarak tanımlaması şöyledir:

§483. 'Kendi'nin törel dünyada bulunmayan edimselliği onun 'kişi'ye geri dönmesi yoluyla kazanılmıştır; **öncekinde uyum ve birlik olmuş olan şimdi gelişmiş ama kendine yabancılaşmış olarak ortaya çıkmaktadır.**

§484. Törel Töz **karşıtlığı** kendi yalın bilinci içinde **kapalı olarak** ve bu bilinci **kendi özü ile dolaysızca bir birlik içinde** saklamıştı. Öyleyse öz dolaysızca ona yönelmiş olan ve töresi o olan bilinç için yalın *varlık* belirliliğini taşır; bilinç ne kendisini *bu dışlayıcı 'kendi'* olarak görmekte, ne de töz ondan dışlanmış bir dışvarlık imlemini taşımaktadır; ve **bilincin onunla ancak kendi kendisine yabancılaşma yoluyla birleşmesi ve aynı zamanda tözü üretmesi gerekecektir.** Oysa 'kendi'si saltık olarak kesikli olan Tin içeriğine ona karşıduran eşit ölçüde sert bir edimsellik olarak iyedir, ve **burada dünya dışsal birşey, özbilincin olumsuzluğu olma belirlenimini taşır. Ama bu dünya tinsel bir kendiliktir, kendinde varlık ve bireyselliğin iç içe geçmesidir; onun bu dışvarlığı özbilincin çalışmasıdır; ama o denli de dolaysızca bulunan, ona yabancı bir edimselliktir ki, kendine özgü varlığa iyedir ve bunda kendisini tanımamaktadır** (Hegel, 1986, 296; vurgu-ea.k.).

Bu bireyin toplumsal dünya ile bir ilişkisi olarak yabancılaşmadır. Bu ise yabancılaşmanın bir diğer aşamasına geçişin yolunu hazırlar. Yabancılaşmış bilinç kendini nesnel gerçeklikten kopmuş olarak gördüğünden, nesnesi ile yeniden birleşmesini bir başka dünyada, saf bilincin dünyası olan bir 'öte-'dünyada tasarlar. Bu ötedeki, uzaktaki başka dünya dinsel inancın dünyasıdır-Hegel bunu reel dünyanın parçalanmışlığından bir kaçış çabası olarak görür. Ancak tam da bu başka dünya reel dünyanın bir yansıması olduğundan; önerilen uzlaşmanın, birliğin kendisi yabancılaşmış bir biçimde, insanın Tanrı ile ilişkisi olarak sunulmuştur. Yabancılaşma bu durumda üç biçim alır: (i) Reel dünya içinde yabancılaşma; (ii) saf bilincin dünyasının reel dünyadan yabancılaşması ve (iii) saf bilinç dünyası içindeki yabancılaşma.

Yabancılaşmanın değişik düzeyleri arasındaki ayrım "Kendine-Yabancılaşmış Tin" bölümünün sonraki yapısını belirler. Reel dünyadaki yabancılaşma "(Kültür) ve kendi edimsellik (dünyası)" başlıklı bölümde betimlenmiştir. Saf bilinç dünyasının reel dünyadan yabancılaşması "İnanç ve (Saf) İçgörü" bölümünde ve saf bilinç dünyası

içindeki yabancılaşma “Aydınlanma” bölümünde ele alınır. Sonunda, Aydınlanmanın Tini'nin reel dünyaya geri dönüşü, Hegel'in “(Mutlak) Özgürlük ve Terör” bölümünde tartıştığı Fransız Devrimiyle belirtilmiştir.

“Kendine Yabancılaşmış Tinin Dünyası”nın “Kültür ve kendi edimsellik dünyası” başlıklı alt-bölümünde Hegel'in vurgusu bireyin kendi kendisini edimselleştirmesine ve geçerli kılmasına yöneliktir:

§489. ... birey burada geçerliliğini ve edimselliğini (*kültür*) yoluyla taşımaktadır. Gerçek kökensel doğası ve tözü doğal varlığın yabancılaşmasının Tinidir. Bu dışlaşma öyleyse bireyin eşit ölçüde amacı ve dışvarlığıdır; aynı zamanda, hem düşünce tözün edimselliğe, ve, evrik olarak, hem de belirli bireyselliğin özelliğe aracı ya da geçişidir. Bu bireysellik (*kültür*) yoluyla kendisini kendinde ne ise ona şekillendirir ve salt böylelikle kendindedir ve edimsel dışvarlığa (sahiptir); *kültürün düzeyi* onun edimsellik ve gücünün ölçüsüdür (Hegel, 1986, s. 300; vurgu-e.a.k).

Kendi kendini geçerli kılmanın ve edimselliğini elde etmenin, kendini-yetiştirmenin, kendini-geliştirmenin ya da kendini-eğitmenin, kendini-kültürleştirmenin iki yolu vardır: (i) politik- bireyin kendini devlet gücüne, devlet iktidarına bağlı kılması- ve (ii) ekonomik- zenginliğin, evrensel bir değere sahip olan ve bireyin dışında başkalarının da kullanımında olan zenginliğin, birey tarafından üretilmesi. Hegel bu etkinliklerin önemini şöyle açıklar: İlk olarak, birey kendi salt doğal konumunun ötesine geçer. İkinci olarak, doğal konumlarını terk etmekle insanlar toplumsal değerleri, varlıkları, devlet iktidarını ve ekonomik zenginliği, yani kendi etkinliklerinin nesnelere yaratırlar. Üçüncü olarak, bu yolla insanlar kendilerini yaratırlar, kendilerine nesnel realite kazandırırılar. Bu “kendini geçerli kılma ve edimselleştirme” ya da “kendini-yetiştirme,” “kendini-kültürleştirme,” “kendini-nesnelleştirme” ve “kendini-edimselleştirme” kavramlarıyla birdir. Bununla birlikte, kendine yabancılaşmış dünyada, atomik bireyler dünyasında bu nesnelleşme, Hegel'in ileride göstereceği gibi, *yabancılaşma* biçimini de almaktadır.

Politik iktidar ve ekonomik zenginlik, bu anlamda, kendine yabancılaşmış dünyadaki *tinsel tözün* iki görünüşüdür. Bunlar bilincin iki yanının, kendinde-varlık ve kendi-için-varlık yanlarının, nesnelleşmesidir. Politik iktidar, devlet gücü kendinde-varlığa karşılık gelmektedir; bilincin evrensel yanını, bağımsız bireyselliğin yadsınmasını belirtir.

§494. *Devlet gücü* yalın *töz* olduğu gibi ayrıca evrensel 'çalışma'dır... bunda bireyler özlerinin anlatımını bulurlar ve orada tekillikleri yalnızca ve yalnızca *evrenselliklerinin* bir bilincidir; o ayrıca *çalışma* ve yalın *sonuçtur* ki, bundan kendisinin onların *etkinliğinden* ortaya çıkmış olduğu anlamı yitirmiştir; onların tüm yaptıklarının (mutlak) temeli ve kalıcılığı olarak kalır (Hegel, 1986, s. 303).

Zenginlik kendisi-için-varlık, bağımsız bireysel etkinlik yanını, kendinin-bilincinin özünü belirtir, çünkü ekonomik etkinliğinde her birey kendini kendisi için ve kendinin çıkarına etkinlikte bulunuyor olarak görür. Ancak zenginlik gene de örtük olarak evrenseldir. “§494. ... herkes kendi yararlanımında herkes için yararlanım sağlamaktadır, tıpkı kendi için çalışmasında eşit ölçüde herkes için çalışıyor olması ve herkesin onun için çalışıyor olması gibi (Hegel, 1986, s. 303).”

Bu iki nesnel varlıkla bilinç ya uyumlu(“özdeş”) ya da uyumsuz(“özdeş-olmayan”) bir ilişki içindedir. Bunlarla uyum içinde olan bilinci Hegel “soylu bilinç” olarak tanımlar.

§500. ... (Devlet gücünü ve zenginliği-e.a.k.) kendisi ile özdeş bulan bilinç *soylu* bilinçtir. Kamu gücünde kendisi ile özdeş olanı görür, onda kendi *yalın özünü* ve bunun etkinleşmesini bulur, ve ona hizmetinde edimsel bir boyun eğiş ve içten bir saygı gösterir. Benzer olarak, zenginlik durumunda, bunun ona öteki özsel yanının, *kendi-için-varlığının* bilincini sağladığını görür; bu yüzden ona da kendisi ile ilişkide *özel* birşey olarak bakar, ve yararlanımının kaynağı olan şeyi bir velinimet olarak tanıyarak kendisini ona karşı bir yükümlülük altında duyar (Hegel, 1986, s. 306-307).

Karşıt eğilim Hegel'in "soysuz bilinç" olarak adlandırdığı bilinç tarafından sergilenir. Soysuz bilinç hem devlet gücünü hem de zenginliği küçümser, sadakat nedir bilmez.

§501. (Özdeşsizlik-e.a.k.) ilişkisini benimseyen bilinç tersine *soysuz* bilinçtir ki, (...) **egemen erkte bir boyunduruk ve kendi-için-varlığının bastırılışını görmektedir; bu yüzden egemenden nefret etmekte, ancak gizli bir kötülük ile boyun eğmektedir, ve her zaman bir başkaldırı noktasındadır.** Kendi-için-varlığının hazzına eriştiği (zenginlikte de) yine yalnızca kendi kalıcı *özü* ile bir özdeşsizliği görmektedir; zenginlik yoluyla yalnızca tekilliğinin ve hazzının geçiciliğinin bilincine vardığı için, onu sevmekte ama gene de küçümsemekte olduğu için, ve haz duymanın, kendinde yitici olanın yitişi ile, (zenginler) ile ilişkisine de yitmiş olarak bakmaktadır (Hegel, 1986, s. 307; vurgu-e.a.k.).

Soylu ve soysuz bilinçlerin tarihsel referansları vardır. Her ne kadar *Görüngübilim*'de tarihsel olgulara ve olaylara tam, kesin ve doğrudan referanslar verilmese de, tarihsel dönemler genel terimlerde tanımlanırlar. Hegel hiçbir zaman etik dünyanın Grek *polis*'inin dünyası olduğundan ya da kendine yabancılaşmış dünyanın feodal dünya olduğundan söz etmez. Ancak, soylu ve soysuz bilinç açıklamasının, feodal toplumda soyluluk ve sıradan insanlar arasındaki bölünmeye karşılık geldiği çok açıktır. "Kültür ve kendi edimsellik alanı" başlıklı alt-bölümde soylu ve soysuz bilinçlerin konumları tersine dönmüş bir şekilde karşımıza çıkar. Soylu bilinç, kendinin devletten ve zenginlikten reel yabancılaşmasının bilincine varır; görünürdeki uyumun altında kendi reel eğiliminin başkaldırı ve kin olduğunu tanır. Soysuz bilinç kendi yanından kendi reel gücünün bilincine varır ve hem devleti hem de zenginliği kendi kendisinin geçerliliğini ve edimselliğini bulacağı alanlar olarak görmeye, tanımaya başlar. Hegel'in bu açıklamalarını feodalizmin yıkılışı ve monarşinin doğuşuyla ilişkilendirmek çok da yanlış bir değerlendirme olmaz.

Soylu bilincin devlet iktidarına, kamu gücüne karşı eğilimindeki değişiklik şu yolda açığa çıkar. İlk *soylu* bilinç, hem devletle hem de zenginlikle tam bir işbirliği ve uyum içinde olan saray adamıdır. Bu bilincin eğilimi "§503. ... *hizmet* kahramanlığıdır, *-erdemdir* ki, tekil varlığı evrensele adamakta ve böylece bunu dışvarlığa getirmektedir, *-kişidir* ki,

(mülkiyeti) ve hazzı gönüllü olarak yadsımaktadır ve yönetici (iktidar) için davranarak edimseldir (Hegel, 1986, s. 308).”

Ancak hizmet kahramanlığının bu eğilimi en uç biçiminde sürdürülebilir değildir. Bu, soylunun yalnızca kendi çıkarlarını değil ama feodal efendisi için yaşamını da feda etmesini gerektirecektir. Oysa bunu yapmak böyle bir hizmetin gerçek işlevini zarara uğratacak, onu yıkacaktır; çünkü salt böyle bir hizmet yoluyla soylu kendini feda ettiği nesnede kendi özdeşliğinin bir doğrulanmasını bulmalıdır. Onun ihtiyaç duyduğu başka türden bir feda ediş biçimidir.

§507. Dışarıktan o vazgeçiş, ölümden olduğu gibi tam olduğu zaman, salt dışsal olarak varolan bir vazgeçiştir ve bilince geri dönmez; bilinç vazgeçişten sonra sağ kalmaz ve *kendinde ve kendi için* değildir, ama yalnızca uzlaşmamış karşıtına geçmektedir. Öyleyse *kendi-için-varlığın* gerçek özverisi kendisinden ölümden olduğu gibi bütünüyle vazgeçmesi demektir, ama gene de bu vazgeçişte o denli de kendisini saklamaktadır (Hegel, 1986, s. 309).

Ve bu, Hegel'e göre, *eylemde* yer alan bir kendinden-vazgeçme biçiminde değil ama salt *dilde*, salt kelimelerde yer alacak olan bir “kendinden-vazgeçme ya da yabancılaşma” biçiminde olacaktır.

Bu durumda "sessiz hizmet kahramanlığı dalkavukluk kahramanlığına dönüşür" (Hegel, 1986, s. 312, §511)-feodal efendinin yanında yer alan soylunun etkinliğini belirten alaysı bir tanımlama. Soylunun kendini-alçaltması salt sözcüklerle olacağından ve bununla da hiçbir şey kaybetmeyeceğinden, *mutlak* olabilir.

§511. ... ad yoluyla (iktidar *monarktır*). Evrik olarak, o, *bu tikel* birey, *kendisini, bu bireyi*, evrensel (iktidar) olarak bilir, çünkü soyluların yalnızca devlet (gücüne) hizmet için hazır olmadıklarını, ama üstelik taht çevresinde *süsler* olarak yerleştiklerini, ve onda oturana sürekli olarak onun ne *olduğunu söylediklerini* bilmektedir (Hegel, 1986, s. 312).

Kral böylelikle otoritenin en tepesine, *mutlak monark* konumuna yükseltilir.

Bununla birlikte, bu yüceltilmiş, görkemli konum bütünüyle soyluların hürmet ve saygısıyla oluşturulup sürdürüldüğünden, devletin reel iktidarı sonuçta onların eline geçmiş olur. Monarkın mutlak gücü ona atfedilen adda içerilir-bu güç salt sözcüklere dayalıdır. Bu durumda soylu bilincin asıl yöneliminin içeriği belirginlik kazanır. Başlangıçta devlet gücüyle uyum içinde olan bir duruşu benimsemişti; ancak kendinin gerçek doğasının, hizmet etme durumunda bile, kendinin bağımsızlığının korunmasında içerildiği sonucuna ulaşır. Bu durumda, devletle olan reel ilişkisi bir uyum ilişkisi olmaktan çok uyumsuzluğa dönüşür. Soylu bilinç hem saraydan hem de kendisinden yabancılaşır. Böylelikle açıklık kazanan şey, soylu bilincin soysuz bilinçten daha farklı olmadığıdır.

§512. ... devlet (gücünün) öz Tini edimselliğini ve besinini soylu bilincin eylemsel ve düşünsel özverisinde bulmaktan oluştuğu için, kendine *yabancılaşmış bir bağımsızlıktır*; soylu bilinç, *kendi-için-varlık* ucu, *edimsel evrensellik* ucunu vazgeçmiş olduğu düşünce evrenselliğine karşılık olarak geri almaktadır; devlet (iktidarı) soylu bilince *geçmiştir*....

§513. .. soylu bilinç sanki evrensel (güç) ile *özdeş* imiş gibi davranıyorsa da, gerçekliği daha çok hizmetinde kendi öz kendi-için-varlığını sürdürüyor olması, ve kişiliğinin gerçek yadsınmasında ise evrensel Tözü edimsel olarak ortadan kaldırıyor ve parçalıyor olmasıdır. Tini tam bir özdeşsizlik ilişkisidir-bir yandan onurunda istencini saklamakta, ve öte yandan istencinden vazgeçmekle hem kendisini iç doğasına yabancılaştırmakta, ve kendi kendisi ile tam bir özdeşsizliği yaratmakta, ve hem de evrensel töze boyun eğdirmekte ve bunun kendi kendisi ile tüm özdeşliğini yoketmektedir.-Açıktır ki böylelikle (...) onun soysuz bilinç denmiş olan şeye karşı taşıdığı belirliliği, ve dolayısıyla bu bilinç de yitmiştir. *Soysuz bilinç amacına varmış, evrensel (iktidarı) kendi-için-varlık altına getirmiştir* (Hegel, 1986, s. 313; vurgu-e.a.k.).

Diyalektik süreç, soylu bilincin devletten reel yabancılaşmasını açığa çıkartan bir süreçtir. Anlaşıldığı kadarıyla Hegel bu yabancılaşmanın soylu bilinçte her zaman örtük olarak bulunduğunu düşünür. Bu kendine yabancılaşmış Tinin dünyasında devlet ve

birey arasında kaçınılmaz bir uçurum, derin ayrılıklar vardır. Devlet artık, Grek *polis*'i gibi, bir halkın Tininin dışlaşması değildir. Devlet artık bireyin kültürel ve etik yaşamının kaynağı değildir. Devlet başlı başına, yalnızca kral ya da monark, feodal hiyerarşinin en tepe noktasıdır; ancak her şeye rağmen salt bir başka bireydir. Bu yüzden, diğer bireyler kendilerini devlette tanımazlar ve yine bu yüzden onlar için devlet yabancı bir şey olmak zorundadır. Buna göre soysuz bilinç, Hegel için, başkaldırı eğilimiyle, devlet ve birey arasındaki ilişkinin, soylu bilincin hizmet kahramanlığından dolayı gizli kalmış bir ilişkinin gerçek bilincidir.

Soylu bilincin zenginlik karşısındaki yönelimi de benzer bir değişikliğe uğrar. Zenginlik kendi-için-varlığın anlatımıdır, belirşidir; soylu bilinç bu yüzden devlet gücünde bulmayı başaramadığı kendinin bağımsız bireyselliğinin geçerliliğini ve edimselliğini zenginlikte bulmak zorundadır. Ancak bundan da alınının akıyla çıkamaz. Soylu bilincin zenginlikle ilişkisi *tüketim* ilişkisi, *tüketici* ilişkisidir; soylu bilincin zenginliği başkalarının ellerindedir. Sonuç olarak zenginlikte kendi bağımsızlığının bir doğrulanışını bulmak yerine, kendinin başka bireye, üreticiye olan bağlılığını deneyimler.

§516. ... (soylu bilinç-e.a.k.) kendisinin (...) yabancılaşmış olan genelde 'kendi'sini nesnel katı bir edimsellik olarak önünde bulur ki, bunu bir başka katı kendi-için-varlıktan alması gerekmektedir... (soylu bilinç-e.a.k.) 'kendi'sini yabancı bir istencin gücü altında görmektedir ki buna kendi 'kendi'sinin (mülkiyeti) için bağımlıdır(Hegel, 1986, s. 314).

Böylelikle, soylu bilincin zenginlikle olan ilişkisi de uyumdan uyumsuzluğa dönüşür. Zenginliğin kaynağına, zenginliği sağlayana karşı olan gönül borcunun yerini kızma, gücenme, darılma ve içerleme alır.

Hegel zenginliğin diyalektiğini bir de soysuz bilincin bakış açısından ele alır(Hegel,1986,s.315-316,§519'un tamamı). Soysuz bilinç zenginliğin üreticisidir. Önceden zenginliği salt geçici bir yararlanım olarak deneyimlemişti. Şimdi zenginliğin üretimi yoluyla elinde tutup kullandığı gücün bilincine varır, "*bilmektedir ki vermekte*

olduğu bir başkasının 'kendisi'dir'(Hegel, 1986, s. 316, §519; vurgu-e.a.k.). Soysuz bilinç böylelikle nesnesiyle birlikte yeni bir güven, yeni bir uyum elde eder ve "ortaya çıkan şey başkaldırı yerine kendini beğenmişliktir" (Hegel, 1986, s. 316, §519; vurgu-e.a.k.).

Artık rollerin ters yüz edilmesi, değiş-tokuşu tamamlanmıştır. Tarihsel Tinin bu biçiminin diyalektik deneyiminin sonucunda soylu bilinç ve soysuz bilinç yer değiştirirler, soylu bilinç kendisiyle çelişen bir kuşkucu olup çıkar. Ve bu durum daha genel bir değişimi yansıtır.

§521. *Bu Tin edimselliğin ve düşüncenin bu mutlak ve evrensel evrilmesi ve yabancılaşmasıdır; saf kültür.* Bu dünyada öğrenilen şey ne güç ve zenginliğin *edimsel özünün*, ne de bunların belirli *Kavramlarının*, iyi ve kötünün (ya da iyi ve kötünün bilinçlerinin, e.d., soylu ve soysuz bilinçlerin) gerçeklik taşımadıklarıdır; tersine tüm bu kıpılardan her biri ötekine evrilmektedir, ve her biri kendisinin karşıtıdır (Hegel, 1986, s. 317; vurgu-e.a.k.).

Kuşkusuz, bu dönüşüm süreci diyalektiğin belli bir biçimidir. Hegel diyalektiğin bu biçiminin Diderot'un *Rameau'nun Yeğeni* diyalogundaki nükteli paradoksların dilinde anlatım bulduğunu düşünür. Toplumunun ikiyüzlülüklerini ve hilelerini sunan Rameau karakteri, tam da Hegel'in herşeyin karşıtına dönüştüğünü ifade eden spekülatif felsefesinin dilini kullanır. Rameau Hegel'in "dağınık bilinç" olarak adlandırdığı tiptir; Rameau utanmadan sıkılmadan toplumunun hilelerine, maskaralıklarına, kendini beğenmişliklerine, aldatmalarına katıldığı için bunlar yoluyla görmekte ve bunların ne için olduğunu bilmektedir. Şeyleşmiş toplumsal kurumlar onun gözüne saydam görünürler ve Rameau, böylelikle, Hegel'e göre, yabancılaşmanın aşılmasının ilk örneğini oluşturur. "§526. ... **(iktidar) ve (zenginlik) edimsel olarak tanınan güçlerdir.** Oysa bu tanınmanın kendisi boştur; ve, **iktidarı ve zenginliği ele geçirmekle bilir ki bunlar 'kendi'den yoksundurlar, tersine onun kendisi bunlar üzerindeki güçtür, ve onlar ise boş şeylerdir** (Hegel, 1986, s. 321; vurgu-e.a.k.)."

Zenginliğin diyalektiği, *Tinin Görüngübilimi*'nin ünlü efendi-köle diyalektiğinin temel özelliklerini tekrarlar. Efendi gibi soylu bilinç de zenginlik yoluyla kendini nesnelleştirme girişiminde başarısız kalır, çünkü soylu bilinç zenginlikle salt tüketici olarak ilişkilidir. Buna karşılık köle gibi soysuz bilinç de kendi gücünün belirliğini zenginlikte bulan üretici konumundadır. Zenginliğin diyalektiği ayrıca, yabancılaşmanın temel biçimi olarak yabancılaşmış emeği gören Marx'ın açıklamasına da en yakın duran yabancılaşma görünüşüdür.

Hegel ve Marx arasındaki ilişkiyi, daha sonra Marx'ın Hegel'e yönelttiği eleştirileri ele alarak göstermeye çalışacağız. Soruna, "Kültür ve kendi edimsellik alanı"nın izleyen bölümlere göz atarak yaklaşalım. Amacımız bu bölümlerle ilgili ayrıntılı bir açıklama sunmaktan çok, özel olarak Hegel'in reel dünyadaki yabancılaşma ve saf bilinç alanındaki yabancılaşma arasındaki ilişki konusundaki düşüncelerine açıklık getirmektir.

Hegel'in bu ilişkiyi daha önce hangi terimlerle açıkladığına bakalım:

§487. Bu Tinin dünyası ikiye bölünmektedir: birincisi edimsellik dünyası ya da onun kendisine yabancılaşmasıdır; ikincisi ise, Tinin, kendini birincinin üzerine yükselterek, (saf) bilinç Eterinde kendi için kurduğu dünyadır. Bu ikinci dünya o yabancılaşma ile *karşıtlık* içinde durmaktadır ve tam bu nedenle ondan özgür değildir; tersine gerçekte yalnızca yabancılaşmanın iki ayrı dünyanın bilincini taşımaktan oluşan ve ikisini de kapsayan öteki biçimidir. Öyleyse, burada irdelenen şey *kendinde ve kendi için olduğu biçimiyle (mutlak) varlığın özbilinci değil, din değil, ama İnançtır, ama ancak edimsel dünyadan bir kaçış olduğu ve böylece kendinde ve kendi için olmadığı ölçüde* (Hegel, 1986, s. 299; vurgu-e.a.k.).

Burada vurgulanması gereken iki önemli nokta şudur. Birincisi, Hegel'in, "inancın dünyası"nın *yanılsamalı* bir dünya olduğuna ilişkin açık bir imada bulunduğu. Reel dünyadan bir kaçış çabasıdır; ancak boş bir çaba, çünkü saf bilincin dünyası kendinde boş olduğu için, hiçbir içeriğe sahip değildir. İkincisi, inanç içeriğini saf bilinçten türetemeyeceğinden, bu içerik reel dünyadan türetilmek zorundadır. İnancın içeriği

reel dünyanın içeriğinin idealleştirilmiş bir yansımasıdır. "(Kültür) dünyasından... bir yansımadır" (Hegel, 1986, s. 323-324, §529), "(saf) bilincin evrenselliğine (yükseltilmiş) (reel) dünyadan başka bir şey değildir" (Hegel, 1986, s.325, §531). Daha özelde Hegel, "İnanç ve (saf) içgörü" bölümünde kültür alanındaki kendinde-varlık ve kendisi-için-varlık, devlet gücü ve zenginlik arasındaki ilişkilerin idealleştirilmiş anlatımlarının Hıristiyan Üçleme öğretisinde ve Baba-Tanrı ve Oğul-Tanrı arasındaki ilişkide bulunduğunu göstermeye çalışır (Hegel, 1986, s.325-326, §532).

Hegel'e göre, Aydınlanma, saf içgörünün yaygınlaşması ve evrenselleşmesidir ve tarihsel bir hareket olarak belirir. Bu hareketin temel düşüncesi, akıl yetisiyle birlikte başlı başına bireyin yargının mutlak ölçütü olduğudur. Birey üzerine getirdiği vurgu ile Aydınlanma, yerleşik dinsel anlayışla çatışma içine girer.

Aydınlanma, inancı kendi karşıtı olarak görür. İnanç yalnızca kendi içinde yanlış, "genel olarak bir boşinançlar, önyargılar ve yanılgılar dokusu" (Hegel, 1986, s. 330, §542) olarak görülmez, ama ayrıca despotik yöneticilerle işbirliği içindeki çürümüş bir rahipler sınıfının *genel bilinç* kütlesini, halkı aptallaştırmasına ve ahmaklaştırmasına kolaylık sağlayan sinsi bir şey olarak görülür. İnanç, genel bilinç kütlesini, kendi çıkarına aldatır ve kullanır. "Boşinanç," Aydınlanmanın kendi düşmanları olarak gördüğü üç değişik toplumsal grup tarafından üretilir ve yayılır: ilki, cahil halk kütlesi; ikincisi, çürümüş ve ikiyüzlü rahipler; ve üçüncüsü de, kendi çıkarlarını düşünene despotlar(Hegel, 1986, s.330, §542). Bu üçü arasında, saf içgörünün, Aydınlanmanın hedef kitlesi ya da dönüştürmeyi umut ettiği kesim, genel halk kütlesidir. Aydınlanma, diğer iki kesimden farklı olarak, genel halk kütlesinin kötü bir niyet taşımadığına inanır; tersine, bu kesim yalnızca boşinançları kabul etmeye yönlendirilmiş ve bu yolla aldatılmıştır. Ancak bu grup aydınlatılabilir ve kurtarılabilir, çünkü, Aydınlanmanın anlayışında, her bir birey örtük olarak ya da kendinde rasyoneldir: "Dışvarlığını kitlede bulan ama orada henüz Kavram olarak bulunmayan (rasyonel kendinin-bilinci) Kavramıdır" (Hegel, 1986, s.

331, §543). Aydınlanmanın amacı, boşinançla savaşmak için halk kütlesindeki bu uyuyan rasyonelliği uyandırmaktır.

İnanç, Aydınlanmanın rasyonalist eleştirisiyle karşı karşıya kalır, ona teslim olur, boyun eğer. Ancak Aydınlanma da benzer biçimde saf bilincin bir eğilimidir ve kendi kavramında inancınkinden daha az kendine yabancılaşmış değildir; tıpkı inanan bilinçte olduğu gibi, kendi içeriğini kendisinden türetememektedir. Her ne kadar soyut öte-yanı uzaklaştırırsa da, gene de bu dünyanın mutlak varlığını yabancı bir başka olarak görür. Varlığın bu kavranışını bir kavram olarak koyduğunu ve böylelikle onunla ilişkili olduğunu tanımaz. Bu yüzden, düşüncesinin varlıkla örtük birliğini göremez ve bundan dolayı kendine yabancılaşmış olarak kalır: “Ama kendine yabancılaşmış Kavram-çünkü burada Kavram henüz bu yabancılaşma basamağında durmaktadır-iki yanın, (kendinin-bilincinin hareketi) ve onun (mutlak) Varlığının bu *özdeş özlerini*, gerçekte onların tözleri ve kalıcılıkları olan *bu özdeş özü* tanımaz” (Hegel, 1986, s. 351, §574). Sonuç olarak, inancın duyulurüstü başkası ve öte-yanı uzaklaştırılsa da, “onun için (mutlak) Varlık yalnızca nesnel öte-yan biçiminde geçerlidir”(Hegel,1986,s.351,§574). Aydınlanma da mutlak varlık ve yalıtılmış bireysel bilinç arasındaki ayrımı sürdürür. İlki boş bir soyutlama düzeyine indirgenmiştir-deizmin Tanrısı ya da materyalist 'töz' kavramı. Olumlu vurgu ilişkinin diğer yanındadır-empirisizmin ya da duyumculuğun bilgi teorisinde ve yararcı ahlak anlayışında anlatımını bulan bireyci bilincin dolaysızlığı.

Görüngübilim'in bu bölümleriyle ilgili olarak belirtilmesi gereken genel düşünce şudur: İnanç ve Aydınlanmanın rasyonalizmi saf bilinç alanında benzer şekilde reel dünyadan ayrı olarak koyulurlar. Böyle olmakla içerikten yoksundurlar. İçerikleri, tam da bu yüzden, reel dünyanın yabancılaşmış deneyiminin bir yansımasıdır. *Düşüncede yabancılaşma*, Hegel'e göre, *törel tözdeki yabancılaşmanın, toplumsal yabancılaşmanın bir yansımasıdır.*

"Kendine-Yabancılaşmış Tin" bölümünün son kısmı Fransız Devrimi'ne ve Devrimsonrası dünyaya ilişkin açıklamalara ayrılmıştır ve "Mutlak Özgürlük ve Terör" başlığını taşır. Bilinç "Kültür," "İnanç" ve "Aydınlanma" deneyiminin sonucu olarak, devlet iktidarı, kamu gücü ve zenginlik gibi toplumsal olgulara benzer şekilde saf bilincin, inancın ve Aydınlanmanın, ileri sürdüğü mutlak varlığın boşluğunu deneyimler. Şimdi artık tüm tözsel varlıkların realitesinin, bunların bilincin kendisiyle ilişkilerinde içerildiği deneyimlenmiştir. Bu eğilim her şeyi 'ben'in, 'kendi'nin yararına, 'ben' için, 'kendi' için yararlı gören "yararcılık felsefesi"nde örneklendirilir. Eyleme dönüştürüldüğünde

§584. Tin (*mutlak*) *özgürlük* olarak bulunmaktadır; Tin (kendinin-bilincidir) ki, (kendi- kesinliğinin) duyulurüstü dünya gibi (reel) dünyanın da tüm tinsel kütlelerinin özü olduğunu, ya da evrik olarak, öz ve edimselliğin bilincin *kendisine* ilişkin bilgisi olduğunu görmektedir.-Kendi (saf) kişiliğinin ve bunda tüm tinsel (realitenin) bilincindedir, ve tüm (realite) salt tinseldir; dünya onun için yalnızca onun istencidir, ve bu *evrensel, genel bir istençtir* (Hegel, 1986, s. 357; vurgu-e.a.k.).

Bu "evrensel, genel istenç" ("Mutlak özgürlük") bu yüzden tüm geleneksel toplumsal kurumları, tüm toplumsal katmanları ve sınıfları ortadan kaldırmaya, yok etmeğe başlar. Bunları kendi özerkliğine bir tehdit gibi görerek, kendini "*hiçbir güçten direnç görmeksizin dünyanın tahtına çıkar*"ır (Hegel, 1986, s. 357, §585; vurgu-e.a.k.).

Evrensel, genel istencin bu etkinliğinde Hegel Devrim'in kendi-kendini yıkmasının belirtisini görür. Evrensel, genel istenç, evrensel özgürlük hiçbir olumlu çalışma, edim üretmez. Kendinin olan hiçbir etkin toplumsal kurum varoluşa getiremez. Her hükümet, her yönetici grup genel, evrensel istençle ilişkisi içinde bir *bölüngü* olur ve böyle olmakla kendi yıkımına davetiye çıkarmış olur. "Evrensel özgürlüğün biricik çalışma ve edimi öyleyse *ölümdür*"(Hegel, 1986, s. 360, §590); genel istenç acımasızca kendini "Terör" olarak gösterir. Belirli toplumsal konumlar yeniden düzenlenene kadar hiçbir olumlu ve tözsel çalışma ve edim gerçekleştirilemez.

§593. Mutlak efendilerinin, ölümün, korkusunu duymuş olan bu bireyler, bir kez daha olumsuzluğa ve ayrımlara boyun eğmekte, kendilerini kütleler altında düzenlemekte ve bölüştürülmüş ve sınırlı bir çalışmaya, ama bu yolla tözsel edimselliklerine geri dönmektedirler (Hegel, 1986, s. 362).

Devrimin zorunlu olarak toplumsal katmanlarıyla ve sınıflarıyla yerleşik bir toplumsal düzenin restorasyonuna yol açtığı görülür. Bu durumda toplumsal dünyadaki yabancılaşma olgusunun ortadan kalkması olanağıyla birlikte reel bir ilerleme umudu da sönmüş görünür. Bunun yerine yinelenen bir döngü olasılığı belirir: İnsanlar yabancı toplumsal güçlerle karşı karşıya gelirler; sonra bunları yıkarak kendi özgürlüklerini savunurlar ve sonra gene bir kez daha yabancılaşmış bir toplumsal düzene geri dönerler-"Tin'in bu zorunlu döngüsünü yeni baştan geçmesi ve biteviye yinelemesi gerekecekti" (Hegel, 1986, s. 362, §594).

Hegel bu olasılığı kabule etmez. Çünkü, her ne kadar toplumsal dünyada işlerin önceki aşamasına bir geri dönüş söz konusu olsa da, gene de *bilinçte bir değişim* olur. Terör deneyimi yoluyla bilinç nesnel toplumsal dünyanın "*dolaysızca yitişini ve boş yokluğa geçişini görmek*"tedir(Hegel, 1986, s. 362, §594; vurgu-e.a.k.). Kültürün kendine yabancılaşmış dünyasında bilincin karşısında duran yabancı realitenin bir içeriği vardır; bu, soylu bilinç için onur dünyası, soysuz bilinç için zenginlik dünyası, inanan bilinç için dinsel bir içeriktir, vb. Ancak "§594. tüm bu belirlenimler 'kendi'nin (mutlak) özgürlükte uğradığı yıkımda yitmişlerdir (Hegel, 1986,s. 362)."

Evrensel istenç, mutlak özgürlük dünyasının biricik tinsel tözü bile boş yokluğa geçmiştir. Ve böylece, bu realitelerin hiçbirinin bireysel 'kendi'den ayrı bağımsız bir varoluşlarının olamayacağını deneyimledikten sonra, "bilinç... kendisini özsel varlık olarak bilmektedir" (Hegel, 1986, s. 363, §594).

Bu geri dönüşünde bilinç sınırları belirlenmiş konumları ve kurumları (toplumsal dünyayı) artık kendine yabancı olarak deneyimlememektedir; çünkü o bu dünyayı, bu konumları, kurumları kendinin bir belirişi olarak bilmektedir:

§594. Tinin bu zorunlu döngüsünü yeni baştan geçmesi ve biteviye yinelemesi gerekecekti, eğer sonuç yalnızca (kendinin-bilincinin) ve Tözün eksiksiz bir içiçe geçişi olmuş olsaydı- bir içiçe geçiş ki, orada üzerinde evrensel özünün olumsuz gücünü deneyimlemiş olan (kendinin-bilinci) kendisini bu tikel birey olarak değil, tersine yalnızca evrensel bir birey olarak bilmek ve bulmak isteyecek ve öyleyse ayrıca evrensel Tinin nesnel olan ve tikel olarak (kendinin-bilincini) dışlayıcı edimselliğine de dayanabilecekti (Hegel, 1986, s. 362).

Ama böyle olmaz. Bireysel kendinin-bilinci evrensel Tinle yeniden içiçe geçer. Şimdi bildiği ve bulduğu, evrensel Tinin, kendi bireysel 'kendi'sinin belirişi olduğudur.

Hegel'e göre, yabancılaşma saf bir şekilde *bilinçte*, toplumsal tözün yabancı bir şey olmadığından tanınmasıyla aşılır. Hegel'in kendisinin de dediği gibi, bu aşamada *Görüngübilim*'de toplumsal dünyadan düşüncenin dünyasına geçiş yapılır.

§595. Tıpkı edimsel dünya alanının inanç ve içgörü alanına geçmesi gibi, (mutlak) özgürlük de kendini-yokeden edimselliğini bırakmakta ve (*kendinin-bilincinde olan*) *Tinin bir başka ülkesine* geçmektedir ki, orada, bu edimsel olmayan alanda, özgürlük gerçeklik olarak geçerlidir. Bu gerçeğin düşüncesinde Tin yeniden dirilmektedir, ama ancak kendisi *düşünce olduğu* ve düşünce kaldığı sürece; ve (kendinin-bilincinin) içerisine kapatılmış olan bu varlığı eksiksizliği ve tamamlanmışlığı içindeki özsel varlık olarak bilmektedir (Hegel, 1986, s. 364; vurgu-e.a.k.).

Tüm bunların Marx'ın 1844 *Elyazmaları*'ndaki Hegel eleştirisiyle ilgisine gelince; 1843 yılında kaleme aldığı *Hegel'in Hukuk Felsefesi'nin Eleştirisi*'nde "genel olarak hegelci felsefenin tüm gizemi"ni (Marx, 1997, s. 18) Hegel'in *Hukuk Felsefesi*'nin §263'te gören Marx, bir yıl sonra kaleme alacağı *Elyazmaları*'nda "Hegel felsefesinin gerçek kaynak ve gizemi olarak *Görüngübilim*"i (Marx, 1976, s. 241) gösterir ve çalışmasının bir bölümünü "Hegel Diyalektiğinin ve Genel Olarak Hegel Felsefesinin Eleştirisi"ne ayırır.

1844 *Elyazmaları*'nda "yabancılaşma" kavramını Marx'ın tartışmanın odağına yerleştirdiği görülür. Burada Marx'ın düşüncesi doğrudan doğruya Hegel'in açıklamalarıyla ilgilidir. Marx'ın temel düşüncesi, tüm insanal yabancılaşmanın kökeninin Hegel'in düşündüğü gibi bilincin nesnelleşmesi olmadığı gibi, Feuerbach'ın iddia ettiği gibi insanın özünü dinsel bir öte-yana aktarması da olmayıp, daha çok özel mülkiyete ve işbölümüne dayanan toplumsal-ekonomik bir durum olduğudur. Marx, Hegel'in "yabancılaşma (*Entfremdung*)" ve "dışlaşma (*Entäußerung*)" arasında yaptığı ayrımı göz ardı etmiş görünüyor. Ayrıca, dinsel ve toplumsal-ekonomik yabancılaşma da Hegel'in tartıştığı başlıklardır.

Öncelikle "yabancılaşma" ve "dışlaşma" dikkatli bir şekilde birbirlerinden ayırdedilmelidir. Hegel'de kelimenin tam anlamında "yabancılaşma" özellikle "Tin"e aittir. Çünkü ancak Tin "kendisinin kendi dünyası olarak ve dünyanın onun kendisi olarak bilincindedir"(Hegel,1986,s.268,§438). Yabancılaşma Tinin, kendisinin olduğunu bildiği bir dışlaşmada kendisini tanıyamamasına bağlıdır. Bu anlamda yabancılaşma, dışlaşma içinde belirir; ama her dışlaşma, yabancılaşma değildir. Aslında yabancılaşma, kendisini anlamayı başaramayan bir dışlaşmadır.

Yabancılaşma, Tin aşamasında, Tin'in dışlaşmasının belli bir varoluş biçimi olduğundan, bu ikisi sıklıkla birbirinin yerine koyulur ve karıştırılır. Ancak Hegel hiçbir şekilde bu ikisini birbirine karıştırmaz. Bu iki kavramın birbirine karıştırılmasının önüne geçmek için, ayrımı açık bir biçimde belirten pasajı *Görüngübilim*'den alıtlıyalım:

§485. Bir yandan edimsel (kendinin-bilinci) *dışlaşması* yoluyla edimsel dünyaya geçerken bu sonucusu ise edimsel (kendinin-bilincine) geri döner; öte yandan bu aynı edimsellik, hem kişi hem de nesnellik, ortadan kaldırılır; bunlar salt evrenseldirler. Bu *yabancılaşmaları (saf) bilinç* ya da *özdür* (Hegel, 1986, s. 297; vurgu-e.a.k.).

Her ne kadar yabancılaşma *Görüngübilim*'de önceki bilinç evrelerinde görünse de, gerçek ve tam anlamına ancak Tin aşamasında ulaşır. Gerçekte yabancılaşma tinsel bir fenomendir. Ancak bununla anlaşılması gereken, yabancılaşmanın mistik, gizemli bir fenomen olduğu değil, tarihsel-toplumsal ve düşünsel bir karakterde olmasıdır. Tin

aşamasında söz konusu olan artık bireysel bilinç biçimleri olmayıp, “dünyanın şekilleri”dir (Hegel, 1986, s. 270, §441).

§484. (...) Tin içeriğine ona karşılıklı eşit ölçüde *sert* bir edimsellik olarak (sahiptir), ve burada dünya dışsal bir şey, (kendinin-bilincinin) olumsuz olma belirlenimi taşır. Ama bu dünya *tinsel bir kendiliktir, kendinde varlık ve bireyselliğin içiçe geçmesidir*; onun bu dışvarlığı (kendinin-bilincinin) *çalışmasıdır*; ama o denli de dolaysızca bulunan, ona *yabancı bir edimselliktir* ki kendine özgü varlığa (sahiptir) ve bunda kendisini tanımamaktadır (Hegel, 1986, s. 296-297; vurgu-e.a.k.).

Tinin Görüngübilimi'nin “Kendine Yabancılaşmış Tin. Kültür” bölümünde Hegel, iki farklı yabancılaşma alanından söz eder. Birisi, Tinin dünyadaki dışlaşmasında kendi özünü tanıyamaması; diğeri ise, Tinin kendi özünü edimsel şimdide, bu-yanda değil de, inancın öte-dünyasında bulması.

§487. Bu Tinin dünyası ikiye bölünmektedir; birincisi edimsellik dünyası ya da onun kendisine yabancılaşmasıdır; ikincisi ise Tinin, kendini birincinin üzerine yükselterek, (saf) bilinç Eterinde kendi için kurduğu dünyadır (Hegel, 1986, s. 299).

Tin tözsel ‘kendi’sini elde etmek için doğal ‘kendi’sini terk eder. Ancak bir kez böyle yaptığında, özünü edimsel dünyadan ayırır ve inancın öte-dünyasına kaçar, oraya sığınır. Bu noktada Hegel inancı, örneğin, “mutsuz bilinç” biçiminin içeriksiz ve öznel özleminden ayırır. İnancın içeriği kültürün içeriğinden daha az nesnel değildir, ancak inancın nesnelliği edimsel dünyanınkinden farklıdır. Yabancılaşmadan kaçış da yabancılaşmadan kurtuluş anlamına gelmez. Çünkü kaçışın kendisi bir yabancılaşma biçimidir.

§487. Bu ikinci dünya(saf bilinç Eterinde kendi için kurduğu dünya-e.a.k.) o yabancılaşma ile *karşıtlık* içinde durmaktadır ve tam bu nedenle ondan özgür değildir; tersine, gerçekte yalnızca **yabancılaşmanın iki ayrı dünyanın bilincini taşımaktan oluşan ve ikisini de kapsayan öteki biçimidir...** Şimdinin ülkesinden bu kaçış öyleyse kendi içinde dolaysızca ikili bir doğadadır. (Saf) bilinç Tinin kendisini ona yükselttiği öğedir; oysa bu salt **İnancın** ögesi değil, ama o denli de **Kavramın** ögesidir (Hegel, 1987, s. 299; vurgu-e.a.k.).

Buna göre, Hegel yalnızca inanan bilinci değil, ama ayrıca saf içgörüyü sahip bilinci ve bunun evrenselleşmiş ve yaygınlaşmış bir biçimi olan Aydınlanmacı bilinci de “kendine yabancılaşmış dünyanın yabancılaşmış bilinci” olarak görür.

Görüngübilim'de, yabancılaşmanın toplumsal ve politik biçimlerinin bir açıklamasını buluruz: Yabancılaşmanın toplumsal ve politik biçimlerinin karşıtlığı, devlet/kamu gücü ve zenginlik arasındaki karşıtlık, feodal toplumun soylu bilinci ve soysuz bilinci arasındaki karşıtlık, bu toplumun bu karşıtlıkların sonucu olarak mutlak monarşiye geçişi, dahası mutlak monarşide çürüyüşü ve devrim. Hegel tüm vurguyu toplumsal, ekonomik ve politik ilişkilere yapar.

Hegel'de dinsel ve politik yabancılaşma biçimleri de birbirleriyle ilintilidir. İnanç dünyasına ve edimsel ama yabancılaşmış dünyaya bölünme “kültür dünyası”nda hazırlanır.

Görüngübilim'de yabancılaşma, Grek ailesi ve Grek *polis*'i ile başlayan Tinin dışlaşma, nesnelleşme sürecindeki “refleksiyon” evresidir. Bu tinsel etik topluluklarda da gerilimler vardır, Antigone'un aile yasasıyla Creon'un *polis* yasası arasındaki karşıtlıkta olduğu gibi. Ancak bunlar gene de “kendi” ve onun nesnel dışavurumu arasındaki bilinçli karşıtlıklara evrilmezler. Güç olarak devletin reklesif bilincinde Tin, edimselleşmiş Tin'le çatışma içine girer. Feodaliteden mutlak monarşinin sonuna kadar olan gelişimde Hegel, devletin evrensel gücünün giderek artan bir şekilde özel amaçlar doğrultusunda kötüye kullanıldığını görür. Yalnızca soysuz bilinç değil, soylu bilinç de kendine yabancılaşır. Soylu bilinç soysuz bilince dönüşür. Dahası, dalkavukluk yoluyla soylu bilinç yavaş yavaş kendi kendi-için-varlığını tek bir kişiye aktarır. Bunun sonucunda, tek bir kişi bütün bir devlet olur. Monark mutlak iktidarını çevresindekilerin sözlü destekleri olmaksızın sürdüremeyeceğinden, onları maddi armağanlar aracılığıyla yanında tutmaya zorlanır. Tam da bu noktada soylu bilinç kaçınılmaz olarak soysuz bir bilince dönüşür: Mutlak devletin mutlak varlığı, hem monark hem de onun çevresindekiler için, bir para konusu olur. Bu anlamda, özde, soylu bilinçle soysuz bilinç uzlaşmış olurlar. Gerçekte, soysuz bilinç duruma ilişkin soylu

bilinçten daha derin bir içgörüye sahiptir, çünkü özünün yabancılaşmış olduğunu anlar ve şeylerin mevcut durumuna başkaldırır. Soysuz bilinç, “egemen (iktidarda) bir boyunduruk ve *kendi-için-varlığının* bastırılışını görmektedir; bu yüzden *egemenden nefret etmekte, ancak gizli bir kötülük ile boyun eğmektedir, ve her zaman bir başkaldırı noktasındadır*” (Hegel, 1986, s. 307, §501; vurgu-e.a.k.). Devlet iktidarı ve zenginlik küçümsenir. Devlete ve zenginliğe yönelik olumlu bir tutum içinde olan soylu bilinçten farklı olarak, soysuz bilinç kendisini büsbütün yabancılaşmış olarak görür. Ancak *Görüngübilim*'de hep olduğu gibi, fenomenlerin gidişatına yön veren *olumsuz öge* burada da işbaşındadır: Soysuz bilinç tarihin yeni aşamasını hazırlar- devrim. “Yabancılaşmanın kendinden yabancılaşması” (Hegel, 1986, s. 302, §491) amacını başarma sürecinde soysuz bilinç geleceğin soylu bilincine dönüşür. Bu Hegel'in *Tinin Görüngübilimi*'ndeki yabancılaşma düşüncesindeki *devrimci yanı* oluşturur. O yüzden, Marx'ın 1844 *Elyazmaları*'nda kullandığı “yabancılaşma” kavramı doğrudan doğruya Hegel'in *Tinin Görüngübilimi*'nden izler taşır.

Marx din eleştirisinde de, örneğin, Hegel'in “Kendine Yabancılaşmış Tin. Kültür” bölümündeki inanç tartışmasında geliştirdiği düşüncelerini benimser. *Görüngübilim*'de “inanç” edimsel dünyadan “(saf) bilincin ya da *düşüncenin* edimsel olmayan dünyası”na (Hegel, 1986, s. 322, §527) bir kaçış olarak ele alınır. İnançta bilinç kendisi için bir dinsel tasarım dünyası oluşturur. Gene de tüm tasarım edimsel dünyadan kaynaklanır. Zaten Aydınlanma da en güçlü saldırısını tam olarak bu noktaya, inancın tasarımlarının bu-dünyasal içeriğine karşı yöneltir. Feuerbach ve Marx için dinin, Hegel için ise inancın nesnesi “kendi”nin iç özü, özsel realitesidir. Ancak bu kendine yabancılaşmış bir “kendi”, kendi realitesine yabancılaşma biçiminde sahip olan bir “kendi”dir. “Saf” bilinç, edimsel bilinçten ayrıdır. Bu yabancılaşma saf bilincin kendi içinde bir ayrıma neden olur-inanç ve saf içgörü. Saf bilinç, yani inanç ve saf içgörü, edimsel kültür dünyasından bir yansımadır. Hem inanç hem de saf içgörü ortak olarak saf bilinç ögesine aittirler ve gene ortak olarak kültürün edimsel dünyasından geri-dönüştürler.

§529. **(Mutlak) Varlığın** bu **(saf) bilinci yabancılaşmış bir bilinçtir...** bu (saf) bilinç (...) karşısında yalnızca edimsellik *dünyasını* bulmaktadır; oysa o bu dündan kaçış ve öyleyse bir *karşısav belirliliği* olduğu için, bu

dünyayı kendi içersinde taşımaktadır; buna göre (*saf*) *bilinç özsel olarak kendi kendisinde kendisine yabancılaşmıştır*, ve *inanç onun salt bir yanını oluşturur* (Hegel, 1986, s. 323; vurgu-e.a.k.).

İnancın saf bilincinin karşısına Hegel, saf içgörüyü, “kendi”ye geri dönen bilinci, “saf Ben’i çıkartır. İnanan bilinç bunu başaramaz. İnanç ve saf içgörü birbirini tamamlar. Birisi yüzünü edimsel “kendi”den geri çevirirken, diğeri ona geri döner; birisi saf görüştür, saf düşüncedir; diğeri, saf içgördür; birisi dünyayı bir öte-dünyaya dönüştürürken, diğeri onu saf kendinin-bilincinde çözündürür.

Marx 1844 *Elyazmaları*’nda, “filozof-yabancılaşmış insanın soyut biçiminin ta kendisi-kendini yabancılaşmış dünyanın ölçüsü sayar,” (Marx, 1976, s. 243-244) diye yazdığında, Hegel’in kavramlarıyla Hegel’i vurmaya çalışır. Bunun Hegel’de bir karşılığı var ve buraya kadar tartışıklarımızdan kolaylıkla anlaşılabilir. Genel olarak, yabancılaşmış dünyanın yabancılaşmış insanının soyut biçiminin Hegel’deki karşılığı “saf bilinç”tir; “inanç,” “saf içgörü” ve bunun yaygınlaşmış biçimi olan Aydınlanmacı bilinç saf bilinç ögesinde ortaktırlar. Özel olarak ise, “saf içgörü” yabancılaşmış kendinin-bilincidir, kültürün edimsel dünyasından kendine geri döner ve kendini gerçekliğin biricik geçerli ölçütü olarak görür. Özünde olumsuzluktur, bilincin karşısında duran nesnel ne varsa yok eder ve bilincin bir varlığına dönüştürür (Hegel, 1986, s. 324, §529). Buna göre, Marx bizden Hegel’i bir “saf bilinç” filozofu olarak görmemizi istiyor. Her ne kadar bilincin gelişiminde bu aşama zorunlu bir uğrak noktası olsa da, bu Hegel için sürecin son bulunduğu bir nokta değildir. Bu yüzden, “devlet iktidarı,” “zenginlik,” vb. saf, yani soyut felsefi düşüncenin bir yabancılaşması değildirler. Hegel bunların, kendine yabancılaşmış dünyanın, kültürün edimsel dünyasının edimsel bilinçlerinde ve bu dünyadan kaçan saf bilinçlerinde nesnel kendilikler olarak nasıl tasarımılandıklarını irdeler. Marx 1844 *Elyazmaları*’nda Hegel için,

... kendinin-bilincinin yabancılaşması insanal özün edimsel yabancılaşmasının bilgide ve düşüncede karşılık bulan ifadesi olarak görülmez. Bunun yerine, reel olarak görünen edimsel yabancılaşma en içteki saklı özünde (ilk kez felsefenin gün ışığına çıkardığı) edimsel

insanal özün, kendinin-bilincinin yabancılaşmasının görünüşünden başka bir şey değildir (Marx, 1968, s. 575-576).

Ya da, İnsanın, nesnelere ve yabancı nesnelere dönüşen özsel yetilerini kendinin edinmesi(*Aneignung*) öyleyse ilkin yalnızca bilinçte, saf düşüncede, ya da soyutlamada olup biten, bu nesnelere düşünceler olarak ve düşüncelerin hareketleri olarak kendinin edinmesidir, bu yüzden *Görüngübilim*'de daha şimdiden sonraki Hegelci yapıtların eleştirel-olmayan pozitivist ve eleştirel-olmayan idealizmi bulunur (Marx, 1968, s. 573),

diye yazdığına, açıkçası, Hegel'e haksız bir eleştiri yöneltir. Hegel kendinin-bilincinin yabancılaşmasını tam da "insanal özün edimsel yabancılaşmasının bilgede ve düşüncede karşılık bulan ifadesi olarak" sunar. Yine, Hegel'in yabancılaşmanın aşılmasını saf düşünce içinde gördüğünü söylemek de, Hegel'e yöneltilen haksız bir eleştiridir. Tersine, Hegel düşüncedeki yabancılaşmanın aşılması için düşüncenin reel dünyaya geri dönmesinin gerektiğini ve bunun toplumsal yabancılaşmanın aşılmasına bağlı olduğunu ileri sürer-devrim.

Marx Hegel'in yabancılaşma kavramını salt tinsel olmakla eleştirir. Marx'a göre, Hegel için yabancılaşma, yabancılaşmış kendinin-bilincidir. Bilincin kendisini kendi dünyasında bulamadığı tinsel bir durumdur. Marx Hegel'i, nesneyi soyut bilince, insanı da kendinin-bilincine indirgemekle eleştirir (Marx, 1976, s. 245). Tüm dışlaşma ve nesnelleşme süreci, buna göre, soyut bilinci eksiksiz bilince getirmeyi içerir. İnsan özünde nesnel-olmayan bir varlık olarak düşünüldüğünden, genel olarak nesnellik kendinin-bilincinin üstesinden gelmek zorunda olduğu yabancılaşmadır. Nesnel varlık "(...) nesnenin belirli karakteri değil, onun nesnel karakteri kendinin-bilinci için yakışsızdır ve yabancılaşmadır. Nesne bu yüzden bir olumsuzdur, bir kendi-kendini-ortadan kaldırandır, bir hiçliktir" (Marx, 1968, s. 580), diye yazan Marx, gerçekte, Hegel'in "saf içgörü" için yaptığı açıklamanın Hegel için de geçerli olduğunu demeye getirir. Karşılaştırmak için Hegel'den ilgili pasajı aktaralım: Saf içgöründe "nesnellik yalnızca olumsuz, kendini ortadan kaldıran ve 'kendi'ye geri dönen bir içerik imlemini taşımaktadır" (Hegel, 1986, s. 325, §529).

Marx'a göre, Hegel'in düşündüğü şekliyle bilince indirgenen bir varlığın kendisi yabancılaşmıştır. Böyle bir saf (felsefi) varoluşta insan gerçek varlığından mahrum bırakılmış olur. "Kendinin-bilincinde olan insan, tinsel dünyayı-ya da kendi dünyasının tinsel evrensel varoluşunu-kendin-dışlaşması olarak tanıdığı ve ortadan kaldırdığı sürece, onu yeniden dışlaşmış biçimi içinde olumlar ve kendinin gerçek varoluşu olarak sunar, onu yeniden kurar, genel olarak [kendi] başkalığında kendisiyle olduğunu iddia eder" (Marx, 1968, s. 581). Marx'a göre, Hegel'in yabancılaşmayı aşması, kendini saf bilinç olarak gören insanın yabancılaşmış bir görüşüyle sınırlı olarak kalır. Marx, burada da, Hegel'i, Hegel'in kendisinin eleştirdiği bir bilinç şekliyle özdeşleştirmeye çalışır.

Marx Hegel'de yabancılaşmanın nesnelleşmeyle özdeş olduğunu düşünür. Bu durumda, yabancılaşmanın aşılması, nesneliliğin ortadan kaldırılması anlamına gelir. Açıkçası, bu yorum da, diğerleri gibi, yanıltıcıdır. Hegel açısından yabancılaşma hiçbir şekilde nesnelleşme değildir; daha çok, öznenin kendisini nesnesinde tanıyamamasıdır. Bu çalışmada bunun açıklığa kavuşmuş olduğunu düşünüyoruz. Ancak aynı şekilde bir başka yanlış yorum da, "kendinin edinme"nin kendini-bilincine bir geri dönüşle oluşturulduğu iddiasıdır. *Tinin Görüngübilimi*'nde Hegel'in kültürel süreci tanımlaması, bunun böyle olmadığını tam bir açıklıkla belirtir:

§490. Bireyin (kültürel) olarak şekillenme(*Bildung*-e.a.k.) süreci öyleyse aynı zamanda onun evrensel, nesnel öz olarak oluşma sürecidir, e.d. edimsel dünyanın oluşma sürecidir. Bu dünya bireysellik yoluyla oluşmuş olmasına karşın, gene de (kendinin-bilinci) için dolaysızca yabancılaşmış bir dünyadır ve onun için sarsılmaz bir edimsellik biçimini taşır. Oysa aynı zamanda bu dünyanın tözü olduğundan (emin), onu denetime almaya girer; onun üzerinde bu gücü (kültür) yoluyla kazanır- (kültür) ki, bu yandan bakıldığında kendisini edimselliğe uyumlu kılan ve bunu kökensel karakter ve yetisinin (enerjisinin) izin verdiği ölçüde yapan (kendinin-bilinci) görünüşünü taşımaktadır. Burada bireyin töz üzerine uygulamış ve onun ortadan kaldırılmasına neden olmuş gücü ... olarak görünen şey tözün edimselleşmesi ile aynı şeydir. Çünkü bireyin gücü kendisini o töze uyumlu kılmaktan, e.d. kendi için 'kendi'sini dışlaştırmak ve böylece kendisini nesnel olarak varolan töz olarak koymaktan oluşur. Onun (kültürü) ve kendisinin edimselliği, öyleyse, tözün kendisinin edimselleşmesidir (Hegel, 1986, s.301.)

Alıntıdan da anlaşılacağı üzere, burada olup biten şey “bilinç içerisindeki” bir hareketten daha çoğudur. Kültürel süreçte “kendi” ve dünya arasındaki karşılıklı etkileşim yoluyla “kendi” tözelleşmektedir. Burada Hegel dünyayı bilinç içinde buharlaştırmaktan çok, bilincin ancak dünya yoluyla reel olduğunu ileri sürer. Yeniden kendinin edinme, kültürü, salt bir bilinç fenomenine dönüştürmekten çok uzaktır. Yabancılaşmanın aşılmasından anlaşılması gereken şey, bilincin başta salt kendisine dışsal bir şey olarak düşündüğü şeye, artık yabancı bir şey olarak bakmadığıdır. Bu yüzden, Marx’ın yorumu, Tin’in bilinçle basit, kolaycı bir özdeşleştirilmesine dayanır.

Hegel’in dini ortadan kaldırdıktan sonra onu yeniden olurlaması konusuna gelince; Marx’a göre, Hegel felsefesinin görünüşteki rasyonelliğinin barındırdığı irrasyonelliğin kökü buradadır (Marx, 1976, s. 256). Hegel, dinsel inancı yabancılaşmanın bir biçimi olarak nitelendirmişti. İncanın dünyası, “edimsel dünyadan bir kaçış,” “şimdinin ülkesinden kaçış”tı (Hegel, 1986, s. 299, §487). Öyleyse, burada, Feuerbach’a ve Marx’a göre, yabancılaşmanın aşılması *dinin ortadan kaldırılmasını* gerektirmelidir. Hegel için, tersine, bu dinin bilincin gelişiminin bir sonucu ve bilincin deneyiminin özgün bir yanı olarak tanınması anlamına gelmekteydi.

Hegel *Tinin Görüngübilimi*’nin “Din” bölümünün başında dinsel bilincin yapının önceki aşamalarında almış olduğu biçimlerin bir açıklamasını verir. Örneğin, “Kuvvet ve Zihin” bölümünde duyulurüstü bir öte-dünya ile karşılaşırız. Ama bu duyulurüstü “kendi”den yoksun olduğu için kendini Tin olarak bilen Tin değildir, bunun için ise katetmesi gereken çok uzun bir yolu vardır. “Kendinin-bilinci” bölümünün en ileri aşamasında, “mutsuz bilinç”te, nesnelige ulaşamayan ve bu yüzden acı çeken dinsel bilinci görürüz. Benzer şekilde, “Tin” bölümde, Aydınlanmanın inançla savaşımını ve incanın bunun sonucunda Aydınlanmanın dininde kendisini ortadan kaldırdığını görürüz. Aydınlanmanın dininde “(Zihnin) duyulurüstü öte-yanı yeniden kurulmuştur, ama öyle bir yolda ki, (kendinin-bilinci) bu-yanda doyum bulmuş olarak kalır ve boş, ne bilinecek ne de korkulacak duyulurüstü öte-yanı, ne bir ‘kendi’ ne de bir güç olarak bilir” (Hegel, 1986, s. 410-411, §§673-675). Burada sorulabilecek olan soru, önceki bölümlerde,

bilinç şekillerinde din ele alındığına göre, bir daha neden “din” bölümüne gerek olduğudur. Bunun açıklaması, gerçekte, Hegel’de neyin ortadan kalkıp neyin olurlandığının da karşılığı olacaktır.

“Din” bölümünün başında Hegel’in bize sunduğu dinsel bilincin önceki şekillerinin bir özeti, tam olarak bunu açıklamaya yöneliktir. Özetinin sonunda Hegel, dinin önceki biçimlerini “din” bölümünün içerikleriyle karşılaştırır. Şöyle yazar:

§672. Buraya dek kendilerini genel olarak *Bilinç, (Kendinin-bilinci), (Akıl)* ve *Tin* olarak ayırmış olan şekillenmelerinde hiç kuşkusuz *Din* de genelde (*mutlak*) *Varlığın* bilinci olarak kendini göstermiştir,-ama (*mutlak*) *Varlığın* bilincindeolan bilincin *bakış noktasından*; oysa *kendinde ve kendi için* (*mutlak*) *Varlık*, *Ti-nin* (*kendinin-bilinci*), bu biçimler içinde ortaya çıkmış değildir (Hegel, 1986, s. 410).

Burada Hegel, din bölümüne kadar olan din biçimlerini yalnızca sınırlı bir duruş noktasından ele aldığına işaret eder. Sorun, Hegel’in bu pasajda, dinin bu noktaya dek yalnızca “bilincin *bakış noktasından*” ele alındığını, söylemekle aslında ne demek istediği konusunda kendini gösterir. Hegel’in bununla göstermek istediği şey tam olarak, bilincin bu biçimlerinde, kendinin-bilincinde olan öznenin dinin değişik biçimlerini kendisinden ayrı ve başka olarak görmesidir. Bu önceki biçimlerde din ve nesnesi, nesnel bir şey olarak tasarımlanır ve kendini bilen Tin, kendinin-bilincinde olan Tin henüz onda kendisini göremez.

“Din” bölümüne kadar olan gelişim, gittikçe büyüyen bir karmaşıklığa doğru bir hareket niteliği taşır. “Bilinç”te vurgu, nesne üzerinedir ve “kendi”nin rolü tanınmaz. “Kendinin-bilinci”nde birey olarak “kendi”nin rolü her şeyden önemlidir, ancak bu aşamada da topluluğun rolü tanınmaz. “Tin”de tarihsel-toplumsal dünya özsel önemdedir. Öyleyse “din,” “Tin”dekinden çok daha karmaşık bir şekillenme sunar. “Din”de Tin, kendinin-bilincindedir. Bu kendi kendini bilen Tini ilk kez Hegel burada “evrensel” ya da “mutlak Tin” diye adlandırır (Hegel, 1986, §§67, 678, 682). Bu kendinin-bilinci, örtük olarak “Tin” bölümünde içerilir. “Din” bunun kendini belirttik kıldığı bir aşamaya karşılık gelir.

“Din” bölümünün başında Hegel çarpıcı bir şekilde din biçimleriyle önceki biçimler arasındaki ilişkiye dikkat çeker:

§680. Eğer, öyleyse, din Tinin (eksiksizleşmesi) ise, ve onun tekil (aşamaları), Bilinç, (Kendinin-bilinci), (Akıl) ve Tin, *zeminleri* olarak dine *geri dönüyor* ve *geri dönmüş iseler*, o zaman bunlar hep birlikte bütün Tinin *dışsal olarak varolan edimselliğini* oluştururlar, öyle ki Tin salt bu yanlarının ayrılaşan ve kendi içine geri dönen (hareketi) olarak *vardır*. *Genel olarak dinin* oluş süreci evrensel (aşamaların hareketinde kapsanır (Hegel, 1986, s. 413).

Tin önceki aşamaları kapsar ve bir kez daha bunların içinden geçer: “Tin böyle olarak önceki şekillenmeleri evrensel belirlenimlerde, az önce değinilmiş olan (aşamalarda) kapsar”(Hegel,1986,s.412-413,§679). Dahası, Tin önceki biçimlerin hepsini kapsar. Gelişimi içinde dinsel bilinç, önceki aşamalarda değişik bir perspektiften görülen aynı kavramsal biçimlerle iş görecektir. Hegel bunu şu şekilde açıklar:

§680. Dinin bu oluş sürecinde, öyleyse, Tinin kendisi *belirli* şekiller içindedir ve bunlar bu (hareketin) ayrımlarını oluştururlar; böylece aynı zamanda belirli dinde gene *belirli bir edimsel* Tine (sahiptir). Öyleyse, eğer Bilinç, (Kendinin-bilinci), (Akıl) ve Tin genel olarak kendini bilen Tine ait iseler, benzer olarak Bilincin, (Kendinin-bilincinin), (Aklın) ve Tinin içerisinde özel olarak gelişmiş olan *belirli* biçimler de kendini bilen Tinin *belirli* şekillerine aittirler (Hegel, 1986, s. 414).

Bu yüzden, önceki bölümlerin içerisinde açıklanan diyalektik gelişimlerin benzerleriyle “Din” bölümünde de karşılaşılır.

“Din” bölümünün rolünü açıklarken Hegel, bu aşamaya dek zamansal-olmayan ve salt kavramsal biçimlerde gelişen dinsel bilinç biçimlerinden farklı olarak, dinin aynı şeyi bu kez zamansal olarak ve dinsel Tinin kendine özgü kavramına göre yapacağını belirtir.

§679. Bundan başka, bu (aşamaların) geçmiş oldukları süreç, din ile ilişkili olarak Zaman içinde tasarılanamaz. Salt Tinin bütünlüğü Zaman içindedir, ve şekiller, ki genelliği içinde bütün bir *Tinin* şekilleridirler, kendilerini zamansal bir ardışıklık içerisinde sergilerler; çünkü ancak “bütün” gerçek bir edimselliğe ve öyleyse bir ‘başka’ karşısındaki (saf) özgürlük biçimine (sahiptir)-bir biçim ki, kendisini Zaman olarak anlatmaktadır. Oysa bütünün (*aşamaları*), Bilinç, (Kendinin-bilinci), (Akıl)

ve Tin, salt (aşamalar) oldukları için, birbirlerinden ayrı birer dışvarlık taşımazlar (Hegel, 1986, s. 413).

Burada Hegel, ancak “Tin”in biçimlerinin zamansal ya da tarihsel olduğuna açıklık getiriyor. Her ne kadar bazı dinsel bilinç biçimleri bu aşamadan önce görünse de, o zaman bunlar incelemenin başlıca konusunu oluşturmamıştı. Şimdi ise “Din” bölümünde, Tin’in aşama aşama kendinin-bilincine ulaşmasına karşılık gelecek olan değişik dinlerin tarihsel bir gelişimi gözler önüne serilir. Bu yüzden, ilk kez bu aşamada dinsel biçimlerin zamansal bir ardışıklığıyla karşılaşırız. Dahası, önceki tüm biçimler burada içerilirler ve hepsi birlikte dinsel düşünce sisteminde karşılığını bulan birleşik bir bütün oluştururlar. Bu yüzden Hegel bunların birbirlerinden ayrı birer varoluşa sahip olmayan aşamalar olduklarını söyler.

Hegel’i bir saf bilinç filozofu olarak görme alışkanlığında olan Marx, bu yüzden en azından *Tinin Görüngübilimi*’nde “din”in statüsünü anlamamış gözüküyor.

Marx’ın Hegel’le tartışmasında önce çıkan bir diğer kavram, “emek”tir. Marx, Hegel’in düşüncesinin başlıca kavramının “emek” olduğunu ileri sürmekle Hegel felsefesini bir anlamda “emek felsefesi” olarak okur. Tarihte insan, doğal dolaysızlığından kendi belirleniminin edimselleşmesi doğrultusunda ilerler. İnsan, gerçekte, çalışmada, emekte, kendi olanaklıklarını ve yeteneklerini açığa çıkarmaktadır. İnsan kendi özsel güçlerinin, yetilerinin açınımdır ve gelişimidir. Tekil bir birey bile ancak çalışmada doğal dolaysızlığının üstesinden gelerek kendini edimselleştirebilir. İşte Marx, Hegel’in felsefesindeki emek kavramının bu anlamını kesin bir şekilde tanıır:

Hegel’in *Görüngübilim*’i ile onun sonal (*final*) sonucunun-itici ve yaratıcı ilke olarak olumsuzluk diyalektiği-*büyüklüğü*... Hegel’in, *insanın kendisi tarafından üretimini bir süreç olarak... emeğin özünü kavramasına* ve gerçek (*reel*) olduğu için nesnel, doğru (*veritable*) olan insanı da, kendi öz *emeğinin* sonucu olarak tasarlamasına dayanır (Marx, 1976, s. 245-256).

Ancak Marx kendisinin Hegel’den ayrıldığı noktayı açıklar: “Hegel’in bildiği ve kabul ettiği tek emek, *soyut tinsel* emektir” (Marx, 1976, s. 246). Marx’ın Hegel’e yönelik bu itirazı çoğu kez doğru olarak kabul edilmiş bir anlamda alıntılanır. Öyleyse, Hegel’in

*Tinin Görüngübilimi'*nde "emek" kavramının Marx'ın yorumladığı gibi ele alınıp alınmadığına bakalım.

Çıkış noktamız, tüm bireysel yetilerin, güçlerin, yeteneklerin, karakterin ve eğilimlerin ancak "eylemde biçimlendirilecek edimsellik" in sürekli yeniden deneyimlenen somut şekillenmesiyle yerine getirilebileceği şeklindeki Hegelci düşüncedir ya da "eylem yalnızca *bilinçli olarak* Tinin oluş sürecidir. *Bilinç kendinde ne olduğunu öyleyse kendi edimselliğinden bilmektedir.* Buna göre *birey kendisini eylem yoluyla edimselliğe koymadan önce ne olduğunu bilemez*" (Hegel, 1986, s. 246, §401; vurgu-e.a.k.).

İnsan kendi dolaysız varoluşunu, ona doğal ve dışsal olarak verili dışvarlığını, kendi bedenini ve tinini eğiterek, biçimlendirerek kendinin kılmalıdır. Bu eğitimin ya da kültürel sürecin en ileri amacı, kendi varlığının ve özünün bilgisidir. Bu yolla insan kendinin-bilincini özgür olarak kavrar. Ancak buna, Hegel'e göre, hiç de Marx'ın iddia ettiği gibi, salt soyut tinsel emekle ulaşılamaz; tam tersine, bu ancak bireyin kendi doğal olanaklıklarını, yetilerini, yeteneklerini, karakterini, vb. "edimselliğe" koymasıyla olabilir. Hegel insanın özel yeteneklerini, yetilerini ve karakterini oldukça anlaşılır ve somut bir şekilde "Tin'in özgün tonu" (Hegel, 1986, s. 245, §401) olarak adlandırır ya da yetiler, yetenekler, güçler, karakter, vb. "Tinsel bir kipidir ki, bunda bir evrensel olarak tasarılanmaktadır; bu evrensel ona yaşam ve (hareket) verecek olan bireysellik ilkesine gereksinmekte ve bu ilkede *edimselliğini* taşımaktadır (Hegel, 1986, s. 237, §385). Bunlar aynı zamanda "eylemde biçimlendirilecek edimsellik" in amacı ve iç aracı olarak önceden buldukları koşulların, durumların karşısında dururlar. "Yetiler ve güçler," "yabancı bir armağandır" ve "yararlansın diye bilince bırakılmıştır" (Hegel, 1986, s. 145-146, §220). Bu yüzden, onun için yalnızca reel edim ya da eylem onun varoluşunun, *Dasein'*nin ölçütüdür. İnsanın kendisini en çok "el" ile açığa vurduğunu ve edimselleştirdiğini belirten Hegel'e göre el, "insan mutluluğunun can verici ustasıdır; ele ilişkin olarak o insan ne *yapıyorsa* odur diyebiliriz, çünkü insanın öz-başarımının etkin (organı) olarak onda insan canlandırıcı olarak bulunmaktadır" (Hegel, 1986, s. 198, §315). İnsan ya da kendinin-bilincinde olan birey "kendisini bir edime

çevirerek nesnel ögenin eline bırak"tığında, sonsuz olarak belirli ve belirlenebilir olma niteliğini, olanaklıklarının "kötü sonsuzluk"unu, genel olanın, yeteneklerin ve niyetlerin ilgisizliğini ortadan kaldırır. Bireyin gerçek edimselliği onun yaptığıdır. "İçte yaptığından başka bir şey olduğu" yanılması, kendisine inanmayan "boş düşünüş tembel bilgeliğini" ortadan kaldırır (Hegel, 1986, s. 202-203, §322).

Bir içeriği edimselliğe getirmek isteyen, içeriğe edimsellik kazandırmak isteyen özne, edimselliğe başka bir içerik vermek isterse, bu durumda onu "*Yokluğa* doğru çalışan bir *Yokluk* olarak düşünmemiz gerekir" (Hegel, 1986, s. 245, §401). Bu içeriğin edimselleşmesini Hegel şöyle formüle eder: "Eylem yalnızca henüz ortaya koyulmamış varlık biçiminin ortaya koyulmuş varlık biçimine (saf) çevrilişi"nden, bireyin "*kendisinin* olanağın gecesinden olanın gündüzüne... taşınışdır" (Hegel, 1986, s. 246, 248, §§401, 404). Ya da, nesnenin niteliğinin şekillendirici özne tarafından açığa çıkarıldığı edimdir. Dolaysız nesnellik böylelikle dönüştürülmüş olur, bu insan eyleminin etkinliğinin bir sonucudur, insanın doğal yeteneğinden, eğiliminden kaynaklanan bir sonuçtur. Çünkü insan dış dünyayla özsel olarak ilişkide olan bir varlıktır, bu ilişkide varlığını koruyan bir varlıktır. Dış dünya doğal biçiminde onun amaçlarına uygun olmadığında, onu biçimlendirir. Eylemle biçimlendirmeye insanın doğayla kökensel ilişkisi de dönüştürülür. Nesne çalışma, emek, şekillendirme yoluyla şekillendirenin doğasını alır.

Hegel bu süreci *Görüngübilim'*de, kendisini bilinç için ortaya koyduğu şekliyle, görünüş biçimlerinin gidişatına göre inceler. Nesnel dünya bu süreçte değiştirilir, dönüştürülür ve bu, gerçekte, hiçbir şekilde salt "tinsel," "soyut" bir edimle değil, ama kelimenin tam anlamıyla insanın somut şekillendirici ve dönüştürücü etkinliğiyle olur.

Buraya kadar edimselleşmeyi bireysel olarak ve etkin, eyleyen öznenin bireyselliği ile ilgili ele aldık. Ancak eyleyenin, etkin olanın kendisi salt bireysel olarak belirli ya da belirlenmiş olmadığı gibi, öznenin edimsellikte koyulmuş varlığı birey olarak salt onun kendisini etkilemediği gibi, Hegel için bireysellik kendi varoluşunun etik belirlenimini yalıtılmış olarak edimselleştiremez. Ancak toplulukta, gerçekte ne ise, o olabilir.

Kendini biçimlendiren, şekillendiren, kültürleştiren bireyselliğin hareketinin Hegel için ikili bir anlamı vardır: Bu, nesnel varlığın, edimsel dünyanın ve insanal toplumun oluşumudur.

§392. Dünya-gidişinin bireyselliği hiç kuşkusuz salt *kendi-için* ya da (*kendi*) çıkana davrandığını sanabilir; sandığından daha iyidir, çünkü eylemi aynı zamanda *kendinde*-varolan *evrensel* bir eylemdir. (Kendi) çıkarına (göre-e.a.k.) davranırken gerçekte ne yaptığını bilmemektedir ve tüm insanların (*kendi*) çıkarlarına (göre-e.a.k.) davrandıklarında direttiği zaman, aslında tüm insanların eylemin ne olduğuna ilişkin bir bilinçleri olmadığını ileri sürmektedir (Hegel, 1986, s. 241-242).

Marx, Hegel'in burada kısmen açıklamasını verdiğimiz düşüncelerinden yol çıkarak, Hegel'in emeği insanın kendini üretme ya da yaratma edimi olarak anladığını belirtir.

Marx modern toplumda işçinin emeğinin bir analizini yaparken yalnızca “yabancılaşma” kavramını Hegel'den almakla kalmaz, aynı zamanda bu kavramla Hegel'in *Görüngübilim*'de “efendi-köle ilişkisi”nde ortaya koyduğu aynı fenomenlere işaret eder. Bu aşamada, Hegel'in bu kavramla işaret ettiği en önemli fenomenleri, kuşkusuz Marx'ın bunları aldığı kadarıyla, göstermeye çalışacağız.

Realitenin şekillendirilmesinde özne kendisine ilişkin bir görüş kazanmakla kalmaz, bu realite özne için dışsal bir şey, olumsuz bir şey olarak kalır. Buna karşın, Marx Hegel'in yalnızca soyut-tinsel emeği bildiği ve tanıdığı şeklindeki suçlamasının yanına bir de ikinci itirazını getirme ihtiyacını duyar ve Hegel'in “emeğin sadece olumlu yönünü” görüp, “olumsuz yönünü” (Marx, 1976, s. 246) görmediğini belirtir. Oysa Hegel'den yapacağımız alıntılar Marx'ın bu değerlendirmesinin yanlışlığını, Hegel'in yabancılaşma düşüncesinin emeğin olumsuz yanına ve Hegel'in bununla somut insana işaret ettiğini göstermeye yetecektir.

§195. (...) **emek oluşturur ve şekillendirir.** Nesne ile olumsuz ilişki onun *biçimi* ve *kalıcı* bir şey olur, çünkü nesne bağımsızlığını ancak emekçi karşısında taşımaktadır. Bu (...) biçimlendirici *etkinlik* aynı zamanda bilincin *bireyselliği* ya da (saf) kendi-için-varlığıdır; ve bu bilinç şimdi dışındaki emekte kalıcılık ögesine girmektedir; emekçi bilinç öyleyse bu yolda bağımsız varlıkta *kendi öz* bağımsızlığını görmeye başlamaktadır.

§196. **Biçimlendirici etkinlik** gene de **salt** bu **olumlu imlemi**, yani hizmet eden bilincin *kendi-için-varlığının varolan bir şeye dönüşmesini değil*, ama, onun ilk (yanına) karşıt olarak **olumsuz bir imlem de taşımaktadır**: *korku (hizmet, boyuneğme-e.a.k.)*.

§484. (...) **bu dışsal edimsellik** (bu dış dünya-e.a.k.)... (**kendinin-bilincinin-e.a.k.) olumlu değil, daha çok olumsuz olan çalışmasıdır. Bu dünya dışvarlığını (kendinin-bilincinin) kendisinin dışlaşması ve özdeşleşmesi yoluyla kazanır** (Hegel, 1986, s. 131, 297; vurgu-e.a.k.).

Nasıl kapitalist toplumda işçinin durumu onun köleliğiyle belirlenmişse, yine kapitalist de efendi olarak, onun hizmetindeki çalışmasında kendini dışlaştıran köle üzerinden anlaşılabilir. Marx kapitalist toplumdaki efendi-köle ilişkisini tanımlarken yeniden Hegel'e geri döner. Hegel'in düşüncelerini doğrudan doğruya modern duruma aktarır. Marx'ın 1844 *Elyazmaları'nın "Yabancılaşmış Emek"* bölümünde Hegel'den nasıl yararlandığını, Hegel'in düşüncelerini nasıl kullandığını göstermeye çalışalım.

En ayrıntılı şekilde efendi-köle ilişkisini Hegel *Tinin Görüngübilimi'*nde açıklar. Hegel'de efendi-köle ilişkisi, emeğin diyalektik deneyimini tanımlar. Reel dünyayı kendinin edinme biçimlerine her defasında toplum biçimleri, insanın insanla ilişkisinin gelişim düzeyi karşılık gelir. Ya da, tersinden söylemek gerekirse, toplumsal koşullar, bireysel dışlaşma ve kendinin edinme tarzında kendilerini gösterirler. Nasıl öznenin kendi-için-varlığı onun reel dışlaşması yoluyla doğrulanabiliyorsa, yine birey de ancak kendi-için-varlığına, başka kendinin-bilinci tarafından "tanınarak" ve bu başka kendinin-bilincini de onun kendi-için-varlığında tanıyarak, ulaşabilir.

§184. Her biri öteki için orta terimdir ki, bunun yoluyla her biri kendini kendisi ile dolaylı kılmakta ve kendisi ile birleştirmektedir; ve her biri kendi ve öteki için dolaysızca kendi için varolan bir özdür ki, bu aynı zamanda salt bu dolaylılık yoluyla kendi için böyledir. *Karşılıklı olarak birbirlerini tanıyarak kendilerini tanımaktadırlar* (Hegel, 1986, s. 126).

Bunun Marx'taki karşılığı şudur: "İnsanın kendi kendisiyle ilişkisi, onun için ancak başkası ile ilişkisi aracılığıyla *nesnel, gerçek* bir ilişki olabilir" (Marx, 1976, s. 164). Hegel açısından bu "tanınma" sabit, değişmez değildir, bir "süreç"tir ya da, bir başka deyişle, başkada ve başkası yoluyla kendini-kaybetme ve kendini-kazanma diyalektikidir. Bu anlamda, Hegel'in açıkladığı şekliyle, insanın insanla ilişkisi gizemli, mistik, soyut bir

ilişki değil; daha çok bireylerin etkinliğinde, somut eylemlerinde beliren bir ilişkidir. Bu yüzden Hegel bir yandan efendi-köle ilişkisi olarak bu tanınmanın başarısızlığa uğramasını ortay koyarken; diğer yandan efendi ve köle arasındaki ilişkileri onların etkinlik nesnesiyle ilişkisine aktarır: Köle nesneye, varlığa zincirlenmiştir, onun bağımsızlığını ortadan kaldıramamaktadır. Kendi-için-varlığını dışlaştırdığı emeğinde, çalışmasında kendini kendi-için-varlık olarak ortadan kaldırır ve kendini efendiye karşı bağımlı bilinç olarak koyar. Bu köle bilincin tanımında efendi kendi kesinliğinin gerçekliğine ulaşamaz. İnsanal tanınmanın başarısızlığında kendini gösteren şey, hem efendinin hem de kölenin bireyselliğinin gerçekliği olarak *bağımlı* kendinin-bilincidir. Kölenin dışlaşan emeğinde, nesneyle tek-yanlı ilişki, efendi ve köle ilişkisi biçiminde görünür.

§190. Efendi *Köle ile bağımsız bir varlık* [emeğin nesnesi olan şey] *yoluyla dolaylı olarak* ilişkidedir; çünkü *Köle ancak bununla köle olarak tutulmaktadır; bu onun zinciridir, kavgada ondan kurtulamamıştır*, bu yüzden kendini bağımlı olarak, bağımsızlığına şeylikte (sahip) olarak tanıtlar. Ama *Efendi bu varlık üzerindeki güçtür...* Efendi varlık üzerindeki güç ve bu varlık ise öteki [e.d. köle] üzerinde güç olduğu için, *Efendi böylece... ötekini kendi altında tutar...* Efendi, Köleyi şey ile kendisi arasına koyarak, bu yolla kendisine şeyin yalnızca bağımlı yanını almakta ve ondan salt *yararlanmaktadır*; bağımsızlık yanını ise onun üzerinde çalışan köleye bırakmaktadır (Hegel, 1986, s. 129; vurgu-e.a.k.).

Hegel'den yalnızca "tanınma" ilişkisini almayan Marx'ın, salt "soyut tinsel emeği" bilmekle ve emeğin "olumsuz yanı"yı görmemekle suçladığı Hegel'den, bütün suçlamalarını haksız çıkaracak şekilde, efendi-köle ilişkisini alıp, bunu modern toplumdaki kapitalist-işçi ilişkisine nasıl taşıdığını göstermek için şu pasajları aktaralım.

Eğer emek ürünü bana yabancı ise, karşıma yabancı (güç) olarak çıkıyorsa, o zaman bu ürün kime ilişkindir? Eğer benim öz etkinliğim bana ilişkin değilse, eğer yabancı bir etkinlik, bir komuta aracı ise, o zaman bu etkinlik kime ilişkindir?

Benden başka bir varlığa.

Kimdir bu varlık?

(...)

Emeğin ve emek ürününün kendisine ilişkin olduğu, emeğin kendi hizmetinde bulunduğu ve emek ürününün kendi kullanımına(yararlanımına-e.a.k.) yaradığı yabancı varlık, insanın kendisinden başkası olamaz.

Eğer emek ürünü işçiye ilişkin değilse, eğer bu ürün işçi karşısında yabancı bir (güç) ise, bu, ancak, o ürün *işçi dışında bir başka insana* ilişkin olduğu için olanaklıdır... İnsanın üzerindeki bu yabancı (güç), ne tanrılar olabilir, ne de doğa; ancak insanın kendisidir bu...

Öyleyse o kendi emek ürününe karşı, kendi nesnelleşmiş emeğine karşı, *yabancı*, düşman, güçlü, ondan bağımsız bir nesne olarak davrandığı zaman, bu nesne ile, kendisine yabancı, düşman, güçlü, kendisinden bağımsız bir başka insan ona sahipmiş gibi bir ilişki içindedir. Kendi öz etkinliği karşısında, özgür-olmayan bir etkinlik karşısındaymiş gibi davrandığı zaman, ona karşı, *bir başka insanın hizmetinde, bir başka insanın egemenliği, zorlaması ve boyunduruğu altında* bir etkinlik olarak davranır.

İşçinin emek karşısındaki ilişkisi, kapitalistin, kendisine verilen ad ne olursa olsun, *emeğin efendisinin* ilişkisini oluşturur (Marx, 1976, s. 163, 164-165; vurgu-e.a.k.).

Buna göre, ilişki (tanınma) tek-yanlıdır: Efendinin ona karşı yaptığını (kendi-için-varlığın ortadan kaldırılması) köle yapmıştır. Ancak Hegel'e göre, asıl tanınma için şu yan eksiktir: "Efendi ötekine karşı yaptığını kendi kendisine de yapmalı"dır (Hegel, 1986, s. 130, §191). Ve aynı şekilde Marx: "İşçinin kendi kendisine karşı yaptığı her şeyi, işçi-olmayan işçiye karşı yapar, ama işçiye karşı yaptığı şeyleri kendi kendine yapmaz" (Marx, 1976, s. 169). Bu noktada Hegel'in bir adım daha ileri gittiğini okuyoruz. Hegel eksikliği görüp, şunu yazar: "Köle kendisine karşı yaptığını *ötekine (Efendiye-e.a.k.)* karşı da yapmalıdır" (Hegel, 1986, s. 130, §191). Yoksulların baskıya ve köleleştirmeye karşı başkaldırısı, Hegel için, "bütün (kültür) dünyasının... gerçek varolan Tinidir" (Hegel, 1986, s. 317, §520). İşte bunun karşılığı Hegel'de "devrim"dir.

Marx'ın eleştirilerindeki haksız yanları gösterdikten sonra, onun Hegel'in *Tinin Görüngübilimi* için söylediklerini biraz da değiştirerek, sonuç olarak şunu diyebiliriz: *Tinin Görüngübilimi* gizlisi, saklısı olmayan bir eleştiridir. İnsan, Tin'dir, ancak bu onun

soyut, mistik, gizemli bir varoluşa sahip olduğu anlamına gelmez. *Eleştirinin tüm öğeleri*, isteyen herkes için, *açık bir şekilde* ortaya koyulmuştur. Ve işte bu tam olarak Hegelciliktir.

Kaynakça

Diderot, D.(1805). *Rameau's Neffe. Ein Dialog von Diderot.* (J. W. Von Goethe,Çev.). Leipzig:G. J. Göschen.

Hegel, G. W. F. (1986). *Tinin Görüngübilimi.* (Aziz Yardımlı,Çev.). İstanbul: İdea Yayınları.

Marx, K.(1968). "Ökonomisch-philosophische Manuskripte aus dem Jahre 1844." *MarxEngelsWerke* içinde, c.40. Berlin:Dietz Verlag.

Marx, K.(1976). *1844 Elyazmaları. Ekonomi Politik ve Felsefe.* (Kenan Somer,Çev.). Ankara:Sol Yayınları.

Marx, K. (1997). *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi.* (Kenan Somer,Çev.). Ankara: Sol Yayınları.